

Pastorale Verkenningen

JAARGANG 20 - no. 1, april 2025

Tijdschrift voor het Justitiepatoraat

+++++

Pastorale Verkenningen is een uitgave van het RK en PC justitiepastoraat.

De redactie ziet zichzelf vooral als verzamelaar van artikelen en stimulator van collegae en anderen om te schrijven over de onderwerpen die betrekking hebben op het werkveld van het justitiepastoraat.

Pastorale Verkenningen wil deskundigheidsbevorderend zijn, onder andere door na te denken over het justitiepastoraat en haar context, door de uitwisseling van visies op aspecten van het werk, door het reflecteren op noviteiten en door aandacht te schenken aan de bronnen van waaruit justitiepastores en justitiepredikanten leven en werken.

Het volgende nummer van *Pastorale Verkenningen* (jaargang 20, nr. 2) verschijnt in september 2025 en zal gaan over homiletiek.

De uiterste inleverdatum voor dit nummer is 1 juli 2025.

De redactie bestaat uit:

A. Flierman
T. Veenstra
A. van Voorst
R. van Wieringen, secretariaat

Lay-out en digitalisering: Renilde van Wieringen.

Pastorale Verkenningen verschijnt onder de verantwoordelijkheid van hoofdaalmoezenier A.A.T. van Eijk en hoofdpredikant A. van Voorst.

ISSN: 1875-0850

Pastoraat en trauma

Het woord *trauma* kan een zekere aarzeling oproepen. Soms is de drempel zo hoog, dat er over oude pijnen eenvoudigweg niet gesproken wordt.

Dat trauma met pijn wordt geassocieerd, is niet verwonderlijk. Het woord stamt af van het Griekse *trauma*, wat 'wond' betekent. Oorspronkelijk werd het begrip uitsluitend in verband gebracht met lichamelijk letsel. Die oorsprong klinkt nog altijd door in termen als traumachirurg, traumaverpleegkundige en traumahelikopter.

In de eerste editie van de *DSM* – het diagnostisch handboek van de psychiatrie – uit 1952, werd trauma voor het eerst verbonden met de geestelijke gezondheid. De focus lag toen nog voornamelijk op lichamelijke oorzaken, zoals hersenletsel. In latere edities krijgt het begrip psychotrauma een bredere invulling. De nadruk blijft op de draagkracht van de hersenen, maar er ontstaan steeds duidelijkere aanknopingspunten voor geestelijke verzorging.

Psychotraumatische ervaringen zijn vaak existentiële grenssituaties: gebeurtenissen die de innerlijke orde verstoren, zoals (seksueel) geweld, oorlog, verwaarlozing, een ernstig ongeval of verlies. In zulke situaties komen ook morele en zingevingsvragen op scherp te staan.

De bijdragen in dit themanummer verkennen die raakvlakken tussen pastoraat en trauma. Ze geven inzicht in hoe geestelijke verzorging bij kan dragen aan herstel van verbondenheid, betekenis en menselijke waardigheid. Zowel bij mensen die risico lopen op psychotrauma, als bij degenen die er plotseling door geraakt worden.

De redactie hoopt dat dit themanummer ruimte biedt voor reflectie op het werk als geestelijk verzorger, en op de veerkracht die soms met hulp hervonden wordt en soms weer is terug te zien.

Namens de redactie,
Renilde van Wieringen en Theunis Veenstra

Het redactieadres:
Dienst Geestelijke Verzorging
Bezuidenhoutseweg 20, 2594 AV Den Haag
Postbus 90829, 2509 LV Den Haag

a.v.vorst@dji.minjus.nl

Inhoudsopgave

Thema

- 04 [Mad, bad, sad](#)
[Traumagerelateerde problematiek en geestelijke verzorging](#)
door Lenneke Post
- 10 [Trauma en heling in de Orthodoxe praktijk](#)
door Michael Bakker
- 13 [Hoe om te gaan met ervaringen van moral distress onder veteranen na uitzending](#)
door Sanneke Brouwers
- 18 [Verbeelding – de barst in het bestaan](#)
door Alexander Veerman
- 21 [Dadertrauma](#)
[Over de rol van geestelijke verzorging bij daders die tegelijk slachtoffer zijn](#)
door Theunis Veenstra
- 26 [Zuiverheid als richtsnoer op de wonden en littekens van het leven!](#)
door Anne van Voorst
- 29 [Secundaire Traumatisering bij geestelijk verzorgers](#)
door Marion Rusius
- 32 [Trauma, lijf en theologie: richting een trauma-sensitieve theologie](#)
door Marie Hansen-Couturier
- 36 [Geweldsincident tijdens de kerkdienst](#)
door Dorien van Bosheide
- 40 [Jules Kleedt Uit – over trauma's](#)
door Fons Flierman
- 43 [Van straffen naar vernederen – De urgentie van een politieke theologie van de enkeling](#)
door Theo W.A. de Wit

Ontwikkelingen

- 50 [De Dag van de Gevangene - zondag 12 oktober 2025](#)
door Fons Flierman
- 52 [Stichting Solvere4u: Zingevende Pelgrimages voor Ex-Gedetineerden](#)
[Interview met Bert Simons, penningmeester van de stichting](#)
door de redactie

Cultuur

- 54 [Column: Onvrijwillig tijdreizen](#)
door Reniér Smeets
- 56 [Het geluid van de stilte – Een jaar leven in een voortrazende orkaan](#)
door Trudy Vester
- 59 [Volk van de ventweg – Reizigers in Drenthe,](#)
[Tentoonstelling in het Drents Museum van 16 maart t/m 14 september 2025](#)
door Renilde van Wieringen

Uit het veld

- 61 [Twee deelnemers vertellen over hun ervaring met de training 'Penitenciaire scherpte'](#)
door Maartje Wildeman en Yasin Kocadağ

Mad, bad, sad

Traumagerelateerde problematiek en geestelijke verzorging

door Lenneke Post

Geestelijk verzorgers bij justitie komen veel lijdensdruk tegen bij hun gesprekspartners: zij spreken gedetineerden – mad, bad, of sad – die niet alleen uiterlijk, maar ook innerlijk ingesloten kunnen zijn. Deze gesprekspartners hebben vaak iets schokkends meegemaakt, ondergaan of gedaan wat hun leven fundamenteel heeft ontwricht, wat hen ongewild bezighoudt en waartoe ze zich op één of andere manier moeten verhouden.

+++++

Lijdensdruk onder getraumatiseerde gedetineerden

Gedetineerden vormen een kwetsbare groep die al voor detentie relatief vaak psychische en sociale problemen kent (Dirkzwager et al. 2021). Zo blijken psychische gezondheidsproblemen zoals psychiatrische stoornissen, psychische klachten en middelengebruik bij deze groep disproportioneel vaker voor te komen dan bij de algemene bevolking. Ook in Belgische en Nederlandse gevangenissen (Favril & Dirkzwager 2019). Bovendien blijkt posttraumatische stress (PTSS) disproportioneel vaak voor te komen bij gedetineerden: ongeveer 6% van de mannelijke en 21% van de vrouwelijke gedetineerden hebben te maken met PTSS, tegenover 1.2% van de mannen, en 2.7% van de vrouwen in de algemene bevolking (Baranyi et al. 2018).

Gedetineerden die zich geconfronteerd zien met PTSS, lijden aan de psychische verwondingen die zij hebben opgelopen na het meemaken of veroorzaken van ernstige en levensbedreigende gebeurtenissen of verwondingen, of fysiek, seksueel en emotioneel geweld; ervaringen die gepaard gingen met intense angst, hulpeloosheid of afschuw. Zij hebben hierdoor klachten zoals herbelevingen, vermijding, negatieve gedachten en hyperalertheid (American Psychiatric Association, 2013), vaak in combinatie met depressie, angststoornissen en suïcide (Belet et al 2020).

De lijdensdruk onder getraumatiseerde gedetineerden is hiermee groot. Niet alleen op psychisch vlak. Ook op gebied van levensbeschouwing, spiritualiteit en zingeving laten traumatische ervaringen hun sporen na.

Geestelijk verzorgers kunnen dan ook juist voor getraumatiseerde gedetineerden veel betekenen. Zij voelen zich echter niet altijd competent in de ondersteuning bij traumatisering. Door de grote nadruk op het lichamelijke, psychische en pathologische karakter van traumatische ervaringen, wordt de begeleiding bij trauma vaak gezien als behorend bij de kennis en expertise van psychologen en psychiaters. Terwijl juist geestelijk verzorgers beschikken over kwaliteiten zoals aandachtige presentie, het bieden van een luisterend oor, ruimte voor rouw en verlies, het verdragen van ambivalentie en ambiguïteit, maar ook het samen zoeken naar een nieuw perspectief, die bij traumapreventie, -opvang en -begeleiding cruciaal zijn.

Om geestelijk verzorgers beter toe te kunnen rusten bij de begeleiding van getraumatiseerde gedetineerden, laat ik in dit artikel eerst het belang van een breder begrip van trauma zien, waarin ruimte is voor de existentiële en zingevingsdimensie. Daarna ga ik in op wat geestelijk verzorgers hierin kunnen betekenen. Tot slot ga ik kort in op het belang van interprofessionele samenwerking.

De existentiële en zingevingsdimensie van trauma

Onder traumatische ervaringen verstaan we over het algemeen levensgebeurtenissen die een fundamentele ontwrichting van het bestaan opleveren in de vorm van een psychische 'wond'. Vaak wordt deze wond gereduceerd tot klinische diagnoses als posttraumatische stress (PTSS) waarbij de nadruk wordt gelegd op vier clusters van klachten die zich bevinden op het grensvlak van het lichaam en de psyche: herbelevingen, vermijding, negatieve gedachten en hyperalertheid (American Psychiatric Association, 2013). Bij herbelevingen blijft de herinnering aan wat zich heeft voltrokken beladen; bij vermijding draait het om de pogingen die iemand onderneemt om herinneringen te vermijden; bij negatieve gedachten gaat het om negatieve gevoelens die iemands perceptie kleuren en isoleren. En bij hyperalertheid om een voortdurende stand van alertheid en prikkelbaarheid, waardoor mensen slecht slapen,

zich slecht kunnen concentreren, en slecht functioneren.

Als de wond in bredere zin wordt begrepen, is er daarnaast aandacht voor het ontwrichtende effect dat ingrijpende levensgebeurtenissen en -ervaringen kunnen hebben op iemands gevoel van integriteit, verbondenheid, zin en betekenis (Herman, 1992). Vanuit deze bredere definitie creëren traumatische gebeurtenissen een vacuüm van blijvend en onverwerkt lijden waarin ook vervreemding, fragmentatie, zinloosheid, machteloosheid en wanhoop een rol spelen (Caruth, 1996, Herman, 1992, Rambo, 2010). Traumatisering wordt vanuit deze benadering gezien als een wond op zielsniveau en als een fundamenteel spirituele ervaring die een interne des-oriëntering en desintegratie in iemands binnenwereld kan veroorzaken (Janoff-Bulman, 2006, Park, 2017).

Bij traumatisering komen een drietal fundamentele basisassumpties over onszelf en de wereld onder druk te staan: de gedachte dat het leven een zinvol en coherent geheel is; dat de ander ons goedgezind is; en dat we als persoon de moeite waard zijn (Janoff-Bulman, 1992). Deze basisassumpties komen voort uit onze diepste, maar vaak onbewuste overtuigingen met betrekking tot de zin en betekenis van het leven en verbinding met onszelf en anderen (Janoff-Bulman, 2006). Zij vormen de fundamenteen onder ons mens-zijn en geven een gevoel van existentiële veiligheid en onkwetsbaarheid, en hiermee moed en vertrouwen om het leven aan te gaan. Bij traumatisering worden deze fundamenteen versplinterd: het leven vormt geen betekenisvolle samenhang meer; de wereld moet gewantrouwd worden; en de eigen persoon blijkt niet de moeite waard.

Mensen worstelen na traumatische ervaringen zodoende niet alleen met stress, negatieve cognities, herbelevingen en ontkenning, of met de ervaring dat het leven willekeurig en gevaarlijk is, en dat zij er zelf kennelijk niet toe doen, maar ook met de constatering dat hun diepste overtuigingen over henzelf en de wereld ontoereikendheid zijn (Falsetti et al., 2003; Janoff-Bulman, 2006; Smith, 2004). Empirisch

onderzoek laat zien dat de meeste traumaslachtoffers na verloop van tijd de ervaringen in hun geloofs- of zingevingskader kunnen inpassen (Park 2017). Dit lukt echter niet altijd: traumatische ervaringen kunnen ook leiden tot een zingevingscrisis als de ervaring niet in het eigen betekenisgevingssysteem kan worden ingepast (Exline, 2013, Currier & Eriksson, 2017), of als de eigen overtuigingen de veerkracht niet verbeteren, maar juist verminderen (Aten et al. 2019).

Geestelijke verzorging voor getraumatiseerde gedetineerden

In de omgang met traumatische ervaringen staan mensen voor een dubbele opgave: zij moeten niet alleen een weg zien te vinden in een wereld die stressvol, beangstigend, vervreemdend, bedreigend en onbetrouwbaar blijkt. Ze dienen zich op termijn ook te herbezinnen en heroriënteren op de grondslagen onder hun leven (Post & Ganzevoort, 2025). Voor getraumatiseerde gedetineerden geldt daarnaast dat zij voortdurend risico lopen op her-traumatisering, vanwege de hoge mate van blootstelling aan fysiek, seksueel en emotioneel geweld tijdens en na detentie, en door een verhoogd risico op herhaling van slachtofferschap (Baranyi et al., 2018). Ondersteuning van getraumatiseerde gedetineerden is hiermee belangrijk. Met name ook omdat het uitblijven van behandelingen tijdens en na de detentie verband houdt met een verhoogde kans op recidive (Palis et al., 2022).

In de ondersteuning kunnen drie fasen worden onderscheiden die van belang zijn voor herstel: preventie van (her)traumatisering; opvang direct na een potentieel traumatische ervaring; en begeleiding en behandeling bij psychische, existentiële en zingevingsproblemen (Smid & Jacobs, 2022).

Geestelijk verzorgers bij justitie kunnen in alle drie de fasen een belangrijke rol spelen.

Ten eerste in de fase van preventie. Door middel van de aanwezigheid en vrijplaats op de afdelingen, door de religieuze vieringen, gebedsdiensten, mediatie- en bezinningsbijeenkomsten en de groepsgesprekken en cursussen op gebied van filosofie, zingeving, levensbeschouwing, yoga of mindfulness, dragen geestelijk verzorgers bij aan een humaan detentieklimaat waarin de mens ertoe doet, veiligheid belangrijk is, en er ruimte is voor reflectie en herstel. Hierdoor kan het risico op blootstelling aan potentieel traumatische ervaringen mogelijk worden verminderd, en de traumatische impact van mogelijke blootstelling worden beperkt.

Geestelijk verzorgers hebben daarnaast een belangrijk aandeel in de opvang direct na potentieel traumatische ervaringen. De door hen georganiseerde bijzondere bijeenkomsten of rituelen na incidenten, crisissituaties of urgente maatschappelijke ontwikkelingen, kunnen van belang zijn voor de vroegtijdige signalering of zogenaamde secundaire preventie van psychische, existentiële en zingevingsproblemen.

Tot slot zijn geestelijk verzorgers van betekenis in de begeleiding bij trauma. Vanuit de traumatheorie is het van belang dat de begeleiding vorm krijgt aan de hand van grofweg drie stappen of fasen: ten eerste door veiligheid te creëren; vervolgens door ruimte te maken voor het traumaverhaal, inclusief alles wat daarmee is verloren; en tot slot door het herstellen van verbondenheid tussen het slachtoffer, de eigen zingevingbronnen, en de gemeenschap (Herman, 1992). Het is hierbij cruciaal dat de stappen volgtijdelijk worden genomen: een traumaslachtoffer heeft - voor alles – behoefte aan veiligheid, vertrouwen en controle over hyperaltherheid, herbelevingen, vermijding en negatieve gedachten. De begeleider dient hiertoe veilige en aandachtige aanwezigheid te cultiveren, en interventies in te zetten die gericht zijn op stabilisatie en ontspanning, zoals meditatie, mindfulness, en yoga, zodat een traumaslachtoffer zich weer veilig kan voelen, de regie over de eigen psychische en lichamelijke reacties terugkrijgt, en de wereld met vertrouwen tegemoet kan treden (Herman 1992, van der Kolk

2014). Voor geestelijk verzorgers sluit deze houding van aandachtige aanwezigheid goed aan bij de centrale benaderingen van presentie, waarin ingezet wordt op menselijke waardigheid en menslievende zorg en er gestreefd wordt naar 'er zijn met' en 'er zijn voor' (Baart, 2001), of bij benaderingen van begeleiding waarin de nadruk ligt op de evenmenselijke ontmoeting gefundeerd op vertrouwen, veiligheid en vrijheid (Smit 2015), of het vergoten van innerlijke ruimte, empathie en onvoorwaardelijke aanvaarding (Kievit 2011).

Als een traumaslachtoffer de regie terug heeft over dat wat we eerder posttraumatische stress noemden, komt er ruimte voor het erkennen en vertellen van het verhaal van de traumatisering en het inpassen van de ervaring in het eigen levensverhaal.

Geestelijk verzorgers kunnen in deze fase putten uit een scala aan narratieve gespreksmethodieken (Ganzevoort & Visser 2007). Hierbij ligt de nadruk op het afstemmen óp, en het zich beschikbaar maken vóór de ander, zodat getraumatiseerde gesprekspartners 'tevoorschijn geluisterd' kunnen worden en zich gehoord en gezien weten. Ook hierbij zijn veiligheid en vertrouwen cruciaal, zodat de traumatische ervaringen stukje bij beetje aangekeken en verteld kunnen worden, en er ruimte komt om de daarmee gepaard gaande impact en verlies onder ogen te komen en te integreren in het levensverhaal (Herman, 1992).

Pas nadat een traumaslachtoffer de ervaringen - inclusief impact en verlies - heeft kunnen inpassen in het levensverhaal, kan er ruimte komen voor nieuwe verbindingen: met zichzelf, met de ander, en met de eigen levensbeschouwing. In deze fase staat het opnieuw opeisen van het leven en het oppakken van de toekomst centraal (Herman, 1992). Dit vraagt niet alleen om het herstellen van de relatie met de beangstigende buitenwereld. Het vraagt

ook om het zoeken naar nieuwe verbindingen met de eigen binnenwereld: de persoonlijke zin- en betekenisgeving en levensbeschouwing. Hiervoor is heroriëntatie op de grondslagen onder de eigen overtuigingen, en het opnieuw leren vertrouwen van de voorspelbaarheid, zinvolheid, en welwillendheid van de wereld en de waardigheid van zichzelf cruciaal. Deze fase vormt hiermee een scharnierpunt in de begeleiding bij trauma: het markeert de mogelijkheid om van desintegratie en desoriëntatie naar nieuwe betekenissen en verbindingen te komen, mogelijk gecombineerd met herstel of zelfs posttraumatische groei (Tedeschi & Calhoun, 1995, 2006). Geestelijk verzorgers zijn bij uitstek geschikt om in deze fase samen met getraumatiseerden te zoeken naar nieuwe verbondenheid en betekenisvolle perspectieven (Smid & Jacobs, 2022). Vanuit hun levensbeschouwelijke competentie zijn zij in staat een dialoog aan te gaan om zingeving, levensbeschouwing en traumatisering te integreren en te zoeken naar inspirerende verbindingen en inzichten. Van geestelijk verzorgers mag ook worden verwacht dat zij hierbij ruimte kunnen laten voor de benodigde ambivalentie en ambiguïteit.

Niet alles is coherent te maken, op te lossen of te integreren.

Er zijn ook traumatische ervaringen die zo overweldigend of kwaadaardig zijn, dat het enige antwoord ontkenning en verzet kan zijn (Ganzevoort 2008).

Ten slotte

In het voorgaande heb ik laten zien dat de inzet van geestelijk verzorgers bij traumapreventie, -opvang en -begeleiding van cruciaal belang is. Niet alleen waar het de existentiële en zingevingsdimensie van trauma betreft. Maar ook op gebied van het begeleiden naar veiligheid, vertrouwen, controle en regie.

Handelingsverlegenheid van geestelijk verzorgers bij trauma is dan ook niet terecht. Alhoewel er uiteraard ook grenzen zijn aan wat een geestelijk verzorger kan doen. Met name waar het gaat om stoornissen, diagnostiek en pathologie, is de inzet van psychologen en psychiaters cruciaal.

Het één staat het ander echter niet in de weg:

behandelingen door psychologen en psychiaters kunnen gelijk opgaan met de begeleiding door geestelijk verzorgers en kunnen elkaar versterken (Smid & Jacobs, 2022). I Een geïntegreerde aanpak en interdisciplinaire samenwerking op gebied van preventie, opvang, begeleiding en behandeling bij trauma, is daarom onmisbaar en cruciaal.

Drs. Lenneke Post, MA

Research Associate, [Faculty of Religion and Theology](#), [Lived Religion and Society](#)

Literatuur

- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc..
- Aten, J. D., Smith, W. R., Davis, E. B., Van Tongeren, D. R., Hook, J. N., Davis, D. E., Shannonhouse, L., DeBlaere, C., Ranter, J., O'Grady, K., & Hill, P. C. (2019). The psychological study of religion and spirituality in a disaster context: A systematic review. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 11(6), 597–613.
- Baart, A. J. (2001). *Een theorie van de presentie*. Lemma.
- Baranyi, G., Cassidy, M., Fazel, S., Priebe, S. & Mundt, A.P. (2018). Prevalence of posttraumatic stress disorder in prisoners. *Epidemiologic Reviews*, 40(1), 134-145.
- Belet, B., D'Hondt, F., Horn, M., Amad, A., Carton, F., Thomas, P., ... & Fovet, T. (2020). Trouble de stress post-traumatique en milieu pénitentiaire. *L'Encéphale*, 46(6), 493-499.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2006). The foundations of posttraumatic growth: An expanded framework. In: Calhoun L.G., and Tedeschi R.G. (Eds.), *The Handbook of Posttraumatic Growth: Research and Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Caruth, C., (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Currier, J. M., & Eriksson, C. B. (2017). Trauma and spirituality: Empirical advances in an understudied area of community experience. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 45(4), 231-237.
- Dirkzwager, A. J., Verheij, R., Nieuwbeerta, P., & Groenewegen, P. (2021). Mental and physical health problems before and after detention: a matched cohort study. *The Lancet Regional Health–Europe*, 8.
- Exline, J. J. (Ed.). (2013). Religious and spiritual struggles. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Eds.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol. 1): Context, theory, and research* (pp. 459–475). American Psychological Association.
- Falsetti, S. A., Resick, P. A., & Davis, J. L. (2003). Changes in religious beliefs following trauma. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society for Traumatic Stress Studies*, 16(4), 391-398.
- Favril, L., & Dirkzwager, A. (2019). De psychische gezondheid van gedetineerden in België en Nederland: een systematisch overzicht. *Tijdschrift voor criminologie*, 61(1).
- Ganzevoort, R. R., & Visser, J. (2007). *Zorg voor het verhaal*. Meinema.

- Ganzevoort, R. R. (2008). Scars and stigmata. Trauma, identity and theology. *International Journal of Practical Theology*, 1(1), 19-31.
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery*. Basic Books/Hachette Book Group.
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma*. NY: Free Press.
- Janoff-Bulman, R. (2006). Schema-change perspectives on posttraumatic growth. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.), *Handbook of Posttraumatic Growth: Research and Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Kievit, G. (2011). *Innerlijke ruimte. Een onderzoek naar de autobiografische competentie van de ziekenhuispastor in gesprek met kankerpatiënten*. Dissertatie.
- Palis, H., Hu, K., Rioux, W., Korchinski, M., Young, P., Greiner, L., ... & Slaunwhite, A. (2022). Association of mental health services access and reincarceration among adults released from prison in British Columbia, Canada. *JAMA Network Open*, 5(12),
- Park, C. L. (2017). Spiritual well-being after trauma: Correlates with appraisals, coping, and psychological adjustment. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 45(4), 297-307.
- Post, L., & Ganzevoort, R.R. (2025). Trauma en religie / levensbeschouwing. In: Kleber, R., Lely, J., & Vermetten, E., *Handboek posttraumatische Stressstoornissen*. Boom.
- Rambo, S. (2010). *Spirit and trauma: A theology of remaining*. Louisville: Westminster John Knox Press.
- Smid, G. E., & Jacobs, G. (2022). Geestelijke verzorging in de psychotraumazorg; een plaatsverkenning. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 64(3), 160-165.
- Smit, J. (2015). *Antwoord geven op het leven zelf: Een onderzoek naar de basismethodiek van de geestelijke verzorging*. Uitgeverij Eburon.
- Smith, S. (2004). Exploring the interaction of trauma and spirituality. *Traumatology*, 10(4), 231-243.
- Tedeschi, R.G. Calhoun L.G. (1995). *Trauma and Transformation*. Sage.
- van der Kolk, B., (2014). *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. Viking Press.
- Yoon I.A., Slade K., Fazel S. (2017). Outcomes of psychological therapies for prisoners with mental health problems: a systematic review and meta-analysis. *J Consult Clin Psychol*. 2017;85(8):783–802.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■ ■ ■ ■

+++++

Trauma en heling in de Orthodoxe praktijk

door Michael Bakker

De geschiedenis van veel Orthodoxe gemeenschappen kent recente trauma's. Zodra je een beetje graaft onder de oppervlakte komt de pijn van oorlogen, revoluties, burgeroorlogen, overheersing en volkerenmoorden aan het licht.

+++++

Genocide – hongerdood – pogroms

Voor al deze afschuwelijkheden kan men denken aan bijvoorbeeld de genocide van 1915 in het Ottomaanse rijk die resulteerde in de dood van miljoenen Armeniërs, Grieken en Syrisch-orthodoxe christenen. Of aan de Holodomor in 1930-1933 waarin Stalin miljoenen Oekraïners de hongerdood liet sterven. Serviërs houden de herinnering levend aan concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog en die van Tito in de communistische tijd.

En van de meer recente bombardementen van treinen en gebouwen door NAVO-piloten waarbij veel burgerslachtoffers vielen.

De pogroms tegen Orthodoxe christenen in het Midden-Oosten zullen erin resulteren dat hun thuislanden als Syrië en Irak op den duur vrijwel geen christen meer zal tellen.

Energie aan opbouwen

De geëmigreerde gemeenschappen dragen deze trauma's met zich mee. Voor actieve herinnering is vaak weinig ruimte, want veel energie gaat naar het opbouwen van een bestaan in den vreemde. Iets dergelijks zag je in Nederland tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog: pas later was er aandacht voor de slachtoffers van de Holocaust.

Doorwerking in generaties

Ook in volgende generaties werken de wonden door. En zolang er geen erkenning is van de misdaden en het leed blijft de pijn en er is weinig ruimte voor heling, laat staan voor verzoening. In de pastorale setting is besef van dit verleden behulpzaam bij begrip voor de sterke band met de etnische achtergrond: onder fel nationalisme

kan soms diepe gekwetstheid schuilgaan. En de oorlogen die nu de wereld teisteren resulteren in nog meer kwetsuren die zullen blijven doorwerken in volgende generaties.

Verborgen pijn

Mijn ervaring met systemisch werk door familieopstellingen heeft me geleerd dat een persoon de last van voorgaande generaties kan meedragen zonder dat hij of zij zich daarvan bewust is. En in het geval van (seksueel) misbruik kan de ziel zichzelf beschermen door de herinnering uit het veld van bewustzijn te bannen. In een onveilige omgeving is het beter om geen zwakte te tonen en dus het leed te verdringen. De noodzaak om sterk te zijn kan zelfs zo ver gaan dat de verborgen pijn zich uit als woede. Het omgekeerde kennen we natuurlijk ook: verdriet waaronder wrok over aangedaan leed schuil gaat. En ook hier geldt: zonder erkenning geen heling.

Eeuwenoude rituelen

Wat voor instrumenten hebben we in het geval van trauma's die vaak verborgen zijn? In het geval van Orthodoxe geestelijke verzorging, die in Westerse context nog in haar kinderschoenen staat, kunnen we terugvallen op eeuwenoude rituelen en wijsheid.

Laten we kijken naar twee beproefde 'recepten': de biecht en bidden voor de doden.

In de biecht richt de gelovige zich tot God met als getuige en hulp de priester. Naast duidelijke misstappen komen hier ook meer 'grijze' gebieden aan bod. Hoewel het niet de bedoeling is om over de zonden van anderen te spreken, komt soms aan het licht dat de worstelingen van de biechteling voortkomen uit oude wonden. Wanneer een ouder de veroorzaker is, is er soms sprake van een loyaliteitsconflict en ziet men zichzelf als de schuldige. Dat is een gelegenheid voor de getuige (de priester) om het slachtoffer van deze last te bevrijden. Je kunt niet schuld op je nemen waarvoor je niet verantwoordelijk bent. Bovendien is het begrip schuld vooral in een familiesysteem niet erg behulpzaam. Vaak gaat hem om de onmacht, om aandacht en liefde te

geven die niet gegeven werd omdat de meeste energie ging naar overleven in tijden van terreur en oorlog. Begrip hiervoor heeft vaak tijd nodig om te groeien. Meer dan de intentie uitspreken om te vergeven is dan niet mogelijk. En dat kan al een grote stap zijn.

Als de dader is overleden is op het eerste gezicht verzoening niet meer mogelijk. Helend kunnen dan de speciale gebeden voor de doden zijn. Er zijn zelfs speciale gebedsdiensten voor de doden die voor veel Orthodoxen een grote betekenis hebben. In mijn parochie in Amsterdam hebben we elke zaterdagmiddag (de sabbat is verbonden met herdenking van de doden) een zogenoemde pannichida van een kwartier. Voorafgaand aan deze dienst (kort voor Orthodoxe begrippen: zo'n twintig minuten) leveren mensen briefjes in met de namen van dierbaren die overleden zijn. Tijdens de dienst staan ze met een kaars en horen ze hoe hun geliefden aan de zorg van God worden toevertrouwd. Dit geeft verbinding over de grens van de dood. Het is troostend om te weten dat je voor hen kunt bidden en dat zij je zelfs kunnen zien en steunen. Vandaar de wens 'Eeuwige gedachtenis!'

Toen ik regelmatig kerkdiensten verzorgde in de PI Alphen aan de Rijn zorgde ik ervoor dat er naast briefjes voor de overledenen ook briefjes waren voor de levenden.

Tijdens de dienst las ik deze namen en beloofde de gedetineerden om ze ook te lezen in de kerk op de daaropvolgende zondag.

Dit stelde men op prijs. Het gemis van dierbaren—een open wond—kan op deze manier verzacht worden.

Het voorgaande is een poging om een tipje van de sluier op te lichten van hoe binnen de Orthodoxe tradities trauma en verwonding

geheel kunnen worden. De wijsheid van eeuwen ervaring moet soms nog herontdekt worden door gemeenschappen die tot voor kort in de overleefstand stonden. Daarnaast is een belangrijke opgave om gebruik te maken van de

psychologische kennis en ervaring in het Westen met bijvoorbeeld rouwverwerking en een techniek als EMDR. Wat dat betreft geldt het devies van de apostel Paulus: 'Onderzoek alles, behoud het goede' (1 Thess 5:21).

Michael Bakker is Oosters-orthodox priester, rector van St Irenaeus Orthodox Theologische Instituut aan de Radboud Universiteit en freelance geestelijk verzorger.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

+++++

Hoe om te gaan met ervaringen van moral distress onder veteranen na uitzending

door *Sanneke Brouwers*

Mensen kunnen in de situatie komen dat ze dingen doen die worden gezien als moreel kwaad. Bijvoorbeeld wanneer ze een ander geweld aandoen.

+++++

Inleiding

Mensen zullen moeten leven met hetgeen zij hebben gedaan, want het gebruik van geweld slaat terug op (de identiteit) van de pleger. Dit geldt ook voor militairen die zich bewegen op het terrein van geweld (aan de grenzen van de menselijke beschaving). Zij opereren binnen een hiërarchische structuur (die de persoonlijke en morele integriteit onder druk zet) (Iersel, 1996). Dit werk zorgt voor een spanningsveld waarbij zij te maken kunnen krijgen met morele ambivalenties.

Het in kaart brengen van deze ervaringen is het onderwerp van mijn nog lopend promotieonderzoek. Om zowel de cognitieve als de affectieve kant daarvan te kunnen beschrijven, gebruik ik de zelfkonfrontatiemethode (Hermans & Hermans-Jansen, 1995). Hoewel de meeste

militairen positief terugblikken op hun missie en veel betekenis hechten aan hun uitzendervaring (Duel et al., 2022) kan het ook een negatieve impact hebben op iemands leven en identiteit. Deze problematische kant staat in dit artikel centraal. Het idee dat onze identiteit wordt beïnvloed door de handelingen die we uitvoeren of nalaten, komt van de filosoof Christine Korsgaard (Korsgaard, 2009) en wordt uitgelegd in paragraaf 1. In de veteranenzorg wordt erkend dat militairen niet alleen fysiek of mentaal beschadigd kunnen raken, maar ook moreel. Daarvoor worden in paragraaf 2 de concepten 'moral distress' en 'moral injury' uitgelegd. De derde paragraaf geeft voorbeelden hoe veteranen omgaan met 'moral distress'. In de vierde paragraaf beschrijf ik de rol van de geestelijk verzorger bij de begeleiding van

veteranen met ‘moral distress’ en het belang van erkenning. In de laatste paragraaf volgt een conclusie. Om vanuit de praktijk beeld te geven bij de behandelde theorie, worden zinnen gebruikt die de veteranen formuleerden tijdens de zelfonderzoeken die zijn afgenomen in het kader van het promotieonderzoek.

Handelen en identiteit

Volgens de zelfconstitutietheorie van Christine Korsgaard zijn handelen en identiteit met elkaar verbonden. In handelingen drukken we uit wat we belangrijk vinden en dus wat voor soort persoon we (willen) zijn. Voor militairen is dat anders, zij handelen binnen een bevelsstructuur en moeten soms handelingen uitvoeren, of nalaten, waar zij als persoon niet achter staan. Hoe deze ervaringen hun identiteit beïnvloeden blijkt uit de volgende zelfreflecties die onderdeel zijn van het promotieonderzoek:

- 1) Mijn leven is gebaseerd op het goed maken van het feit dat ik had moeten ingrijpen toen, maar dit om allerlei redenen niet heb kunnen doen.
- 2) Ik kan mij niet in de spiegel aankijken. Ik kijk nooit in mijn eigen ogen. Ik zie als ik wel kijk iemand die gefaald heeft.
- 3) Een helft van me is nooit teruggekomen. Die staat daar nog steeds afval te verbranden en vliegtuigen uit te laden.

De zinnen laten zien dat een gebeurtenis tijdens uitzending bepalend kan zijn voor de rest van het leven (zin 1), een veteraan het gevoel kan hebben zichzelf te zijn kwijtgeraakt (zin 2) of vervreemd van zijn rol als burger (zin 3). Tijdens het onderzoek is de veteranen gevraagd aan de zinnen 24 gevoelens te koppelen op een schaal van 0 tot 5. De zinnen uit dit voorbeeld roepen veel negatieve gevoelens op die het zelfbeeld van de veteranen negatief beïnvloeden.

De schuldvraag

Militairen voelen zich vaak moreel betrokken bij hun werk (Rietveld, 2009), maar wanneer zij dit niet in hun handelingen kunnen omzetten, kunnen ze last krijgen van ‘moral distress’

(Jameton, 1984). Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer militairen tijdens een missie niet hetgeen kunnen doen dat zij graag zouden willen, omdat zij worden gebonden door regelgeving, mandaat en veiligheidsinstructies. De volgende twee zinnen, die gepaard gaan met veel negatieve emoties, zijn hier voorbeelden van:

- 4) Als ik de weersverwachting moest maken dan zag ik van tevoren vaak luchtfoto’s van het doel. Daar zag ik dan ook wel eens kinderen spelen of een hond liggen. Dan wist je dat die over een paar uur gebombardeerd zouden worden.
- 5) Ik sta op appel en hoor dat we geen chocolade mee mochten geven aan de kinderen om partijdigheid te voorkomen.

Militairen zijn gemotiveerd om ‘mensen te helpen’, maar krijgen in de praktijk, ongewild, de rol van dader of slachtoffer toebedeeld.

Bijvoorbeeld omdat ze betrokken zijn bij geweldsuitoefening (zin 4) of, weerhouden door militaire regelgeving, falen als helper (zin 5). In beide voorbeelden van ‘moral distress’ zijn kinderen in het geding en moeten militairen handelen tegen hun eigen waarden. Dat heeft twee componenten. Militairen hebben in de militaire organisatie, die zich tijdens uitzending manifesteert als dwangorganisatie (Etzioni, 1975), weinig handelingsperspectief. In de tweede plaats krijgt, wat in een uitzendgebied als ‘normaal’ wordt gezien, in de reflectie achteraf, in vreedstijd, soms een andere lading. Daarbij kan morele erosie als gevolg van een militaire training en het acteren in oorlogsomstandigheden een rol spelen (Glover, 2012).

‘Moral distress’ kan bij de veteraan leiden tot gevoelens van machteloosheid en een negatieve zelfevaluatie. Daarbij kan sprake zijn van een milde of grote probleemernst die in een oplopende schaal geplaatst van ‘moral frustration’ naar ‘moral distress’ tot ‘moral injury’

(Litz & Kerig, 2019). Hoewel schuldgevoelens kunnen leiden tot ernstige mentale klachten, vergelijkbaar met PTSS, pleiten veel wetenschappers er voor morele gevoelens niet te pathologiseren (Brodie & Lifton, 1975; Farnsworth et al., 2017; Wiinikka-Lydon, 2018). De *'moral injury'* is de herinnering aan een oorlogsslachtoffer (Boudreau, 2011) en mag niet uit beeld verdwijnen. Focus op de militair als patiënt brengt het risico dat de morele dimensie van het beroep wordt geïsoleerd. Voor militairen geldt dat, naast hun bepakking ook schuldgevoel deel zal uitmaken van hun draaglast (Marlantes, 2012). Het ervaren van *'moral distress'* kan dus worden gezien als het hebben van een goed werkend geweten en noodzakelijk voor het behoud van de persoonlijke integriteit (Doehring, 2015).

Herstel, erkenning en morele verzoening

Schuldgevoelens zorgen voor mentaal onwel bevinden en vragen om berouw, herstel en verzoening als het kan. Een praktijkvoorbeeld hiervan zijn de terugkeerreizen voor *'Dutchbat 3'*-veteranen. Zij gaan in hun voormalig missiegebied Srebrenica in gesprek met de weduwen en overlevenden en herdenken gezamenlijk de slachtoffers van de genocide.

Libanon veteranen uiten betrokkenheid bij hun missieland door bijvoorbeeld bij te dragen aan een inzameling. Nieuw-Guinea veteranen dragen op veteranendag de vlag van Nieuw-Guinea om hun solidariteit met de Papoea's te uiten. Een laatste project dat in dit verband genoemd kan worden is *'Veteraan in de klas'*, waarbij veteranen hun ervaring delen op scholen als onderdeel van vredeseducatie. Uit deze voorbeelden blijkt het belang van het verbinden van het welbevinden van de veteranen aan de morele vragen die ten grondslag liggen aan hun mentale problemen. Het is heilzaam als deze kunnen worden gedeeld en worden erkend (Honneth, 1995) binnen de samenleving namens wie zij zijn uitgezonden. Erkenning voor de inzet is voor veteranen van belang. Wat erkenning betekent formuleren zij in de volgende zinnen, waaraan veel positieve gevoelens worden ontleend:

- 6) Mensen hadden vragen over de missie, maar steunde de militair: "Support our troops" lintje op de auto.
- 7) Meelopen in het defilé, het publiek dat klapt, juicht, deed me kippenvel krijgen, deed veel met mij onverwachts. Ik dacht: ja, ik heb het toch gedaan de uitzendingen en daar mag ik trots op zijn.
- 8) Door de oorlog in Oekraïne zie en hoor ik om mij heen dat mensen mijn organisatie (defensie) belangrijker gaan vinden.

Publieke erkenning, welke niet noodzakelijk hetzelfde is als waardering (zin 6), kan veteranen het gevoel geven dat hun inzet wordt gezien (zin 7) en op waarde geschat (zin 8). Wederzijdse erkenningsrelaties als gevolg van betrokkenheid bij het werk van militairen zijn belangrijk en worden als steunend ervaren tijdens en na een missie.

De rol van de geestelijk verzorger

Voor de geestelijk verzorger is de pastorale taak het aanhoren van het verhaal zonder oordeel, maar met aandacht voor waardenverheldering (Ven, 1999), omdat binnen een operationele context andere waarden van belang zijn dan in vreedestijd.

Zij kunnen militairen bijstaan bij morele vragen en het vinden van de rode draad in hun levensverhaal (Wildering et al., 2016).

Als derde kunnen geestelijk verzorgers bijdragen aan het verbinden van de krijgsmacht met de samenleving en de kerk. Waarbij oog is voor de morele dimensie van militaire inzet, de rol van het oorlogsslachtoffer en vragen over vrede en veiligheid breed gesteld en gedeeld worden.

Conclusie

Veteranen kunnen moreel belast zijn door uitzendervaring. Wat zij hebben gedaan of nagelaten maakt onderdeel uit van hun identiteit en kan het zelfbeeld negatief beïnvloeden. In sommige gevallen kan gewerkt worden aan herstel van de relatie met de (oorlogs)slachtoffers. Ook erkenning is heilzaam voor het verwerken van moreel belastende uitzendervaring waarbij

de morele verantwoordelijkheid die veteranen dragen maatschappelijk worden gedeeld. Dat komt niet alleen het welzijn van de veteraan ten goede maar vergroot ook de betrokkenheid van burgers bij het werk van militairen en

oorlogsslachtoffers.

Zo kunnen we allemaal bijdragen aan het werken aan vrede en ondersteunen van hen die door geweld fysiek, mentaal of moreel gewond zijn geraakt.

Drs. S.P.W. (Sanneke) Brouwers, krijgsmachtaalmoezenier en promovendus bij de *Tilburg School of Catholic Theology*.

- Boudreau, T. (2011). The Morally Injured. *The Massachusetts Review*, 52(3-4), 746-754.
- Brodie, B., & Lifton, R. J. (1975). Home from the War: Vietnam Veterans, Neither Victims nor Executioners. *Journal of Interdisciplinary History*, 5(4), 772. <https://doi.org/10.2307/202878>
- Doehring, C. (2015). Resilience as the Relational Ability to Spiritually Integrate Moral Stress. *Pastoral Psychology*, 64(5), 635-649. <https://doi.org/10.1007/s11089-015-0643-7>
- Duel, J., Dirksen, M., & Reijnen, A. (2022). *De Veteranenmonitor 2021_ ervaringen, wensen en behoeften van veteranen* (Veteranenmonitor, Issue. N. Veteraneninstituut. file:///C:/Users/Gebruiker/Downloads/duel-et-al-2022-veteranenmonitor%20(4).pdf
- Etzioni, A. (1975). *A comparative analysis of complex organizations : on power, involvement, and their correlates* (Revised and enlarged ed.). Free Press ; Collier Macmillan.
- Farnsworth, J. K., Drescher, K. D., Evans, W., & Walser, R. D. (2017). A functional approach to understanding and treating military-related moral injury. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 6(4), 391-397. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2017.07.003>
- Glover, J. (2012). *Humanity : a moral history of the twentieth century* (2nd ed.). Yale University Press. <http://site.ebrary.com/id/10597099>
- Hermans, H. J. M., & Hermans-Jansen, E. (1995). *Self-narratives : the construction of meaning in psychotherapy*. Guilford Press.
- Honneth, A. (1995). *The struggle for recognition : the moral grammar of social conflicts* (J. Anderson, Trans.). Polity Press.
- Iersel, A. H. M. v. (1996). De krijgsmacht een voorbeeld voor de samenleving. *Militaire Spectator*, 165, 516 - 524.

- Jameton, A. (1984). *Nursing Practice: The Ethical Issues*. Prentice-Hall.
<https://books.google.nl/books?id=whFtAAAAMAAJ>
- Korsgaard, C. M. (2009). *Self-constitution : agency, identity, and integrity*. Oxford University Press.
- Litz, B. T., & Kerig, P. K. (2019). Introduction to the Special Issue on Moral Injury: Conceptual Challenges, Methodological Issues, and Clinical Applications. *Journal of traumatic stress*, 32(3), 341-349.
<https://doi.org/10.1002/jts.22405>
- Marlantes, K. (2012). *Oorlog voeren* (O. Biersma, Trans.). Meulenhoff.
- Rietveld, N. (2009). *De gewetensvolle veteraan : schuld- en schaamtebeleving bij veteranen van vredesmissies* Universiteit van Tilburg]. WorldCat. Oisterwijk, Boxpress.
- Ven, J. A. v. d. (1999). *Het morele zelf : vorming en ontwikkeling*. Kok.
- Wiinikka-Lydon, J. (2018). Dirty Hands and Moral Injury. *Philosophy*, 93(3), 355-374.
<https://doi.org/10.1017/S0031819118000050>
- Wildering, G., Boer, R. d., & Weg, R. v. d. (2016). *Geestelijke verzorging bij de krijgsmacht als ambacht : over het gebruik van methodiek binnen morele vorming*. Uitgeverij Damon.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■■

+++++

Verbeelding – de barst in het bestaan

door Alexander Veerman

Een gebeurtenis kan een leven zomaar op zijn kop zetten. Er is vanaf dat moment een 'ervoor' en een 'daarna'. De impact van de gebeurtenis is zo groot dat het leven nooit meer hetzelfde zal zijn.

Iedereen maakt op enig moment wel iets ingrijpends mee. Niet elke gebeurtenis is een trauma. Vaak helpt het om er woorden aan te geven of om door sport of meditatie het lichaam weer in balans te krijgen.

+++++

Kloof niet meer te overbruggen

Soms is een negatieve ervaring zo overweldigend en beangstigend dat het niet lukt om het te hanteren. Je zou kunnen zeggen dat iemand haar/zijn levensverhaal niet meer uit kan vertellen. Het stukt bij die gebeurtenis en het ontbreekt aan mogelijkheden om de kloof tussen toen en nu te overbruggen. Op dat moment spreken we een trauma.

De breukervaring wordt gekenmerkt door hulpeloosheid en machteloosheid waardoor de persoon niet in staat is om de ervaring te integreren in het eigen levensverhaal. De ervaring wordt als het ware afgesplitst en weggestopt.

Daar waar gewone herinneringen verzachten of verdwijnen, blijft de herinnering aan trauma verborgen maar tegelijk levendig aanwezig.

De bodem onder het bestaan weggeslagen

Een traumatische ervaring ondermijnt de diepste overtuigingen over de wereld, de ander en jezelf. De psychologe Janoff-Bulman onderscheidde drie fundamentele overtuigingen die nodig zijn om op een gezonde manier het leven tegemoet te kunnen treden: de wereld is een betekenisvol geheel, de ander is ons goedgezind, en ik ben de moeite waard. Ons verhaal moet ongeveer overeenkomen met deze uitgangspunten om leefbaar te zijn.

Een traumatische gebeurtenis kan deze fundamentele overtuigingen ernstig beschadigen. Wie leeft met de voortdurende dreiging van geweld, kan maar weinig betekenisvols ontdekken in de wereld om hem of haar heen. Wie te maken heeft gehad met misbruik of verwaarlozing heeft de harde les geleerd dat de

ander niet te vertrouwen is. En iedereen die lijdt onder traumatische herinneringen worstelt met zelfbeeld en eigenwaarde. Bij trauma valt de existentiële grond onder de voeten weg en ontbreekt het aan woorden om de betekenis en zin van het bestaan uit te drukken.

Omdat het trauma te groot is, ontbreekt het aan taal om wat heeft plaatsgevonden te verwoorden.

Het trauma is ondenkbaar en niet te vatten. De enige manier om verder te kunnen is om de traumatische gebeurtenis te vermijden. Het mechanisme of de overlevingsstrategie die hierbij geactiveerd wordt, heet 'dissociatie'. Vermijden is dan ook één van de kenmerken van trauma. Tegelijkertijd kan een trigger kan het slachtoffer echter zomaar weer terug brengen in de tijd van de traumatische ervaringen, met alle sensaties van toen, met de beleving van toen. Wie leeft met trauma's wordt heen en weer geslingerd tussen herbelevingen en vermijden.

Gehuld in stilzwijgen

Wie te maken heeft gehad met een traumatische gebeurtenis, moet zich dus verhouden met een ingewikkelde dynamiek.

Het trauma brengt het gevoel van kwetsbaarheid met zich mee. Omdat de fundamentele overtuigingen beschadigd zijn, ontbreekt het aan vertrouwen om te vertellen over deze kwetsbaarheid. Dat maakt dat de behoefte aan controle over en grip op het leven groot zal zijn. Tegelijkertijd kunnen de herinneringen aan het trauma ook echt zo effectief weggestopt zijn, dat de gebeurtenissen vergeten lijken. De sporen van het trauma hebben zich echter vastgezet in het lichaam en zullen zich op enig moment gaan roeren.

Wat deze dynamiek van vermijden en herinneren nog complexer maakt, is dat het aan een bedding ontbreekt om de ervaringen onder woorden te brengen. Omdat het kader om het levensverhaal te vertellen is weggevallen, is ook het gewone

van het leven ineens ingewikkeld geworden, zowel psychologisch als spiritueel. Die dynamiek (die niet aan de buitenkant af te lezen is) bepaalt mede wat de getraumatiseerde persoon hoort, ziet en ervaart.

In WOI leden veel soldaten aan shellshock. Die term werd echter pas later gangbaar. De soldaten hadden paniekaanvallen, verstijfden of vluchten. De legerleiding zag deze soldaten als lafaards en deserteurs. Ze werden gestraft en moesten dit soms met de dood betalen. Het gangbare verhaal in de samenleving was: soldaten zijn dapper en geven hun leven voor het vaderland. Voor het posttraumatische stresssyndroom was geen verhaal, geen taal en dus geen erkenning. Willen mensen hun traumatische ervaringen leren delen en ruimte maken voor de gevolgen van het misbruik in hun leven, hebben zij in de samenleving verhalen nodig die hen helpen om hun eigen verhaal te vertellen. Er moeten verhalen zijn om aan te spiegelen.

Het verhaal van Esther

Mijn partner, Esther Veerman (1968-2024), richtte in 2011 de Stichting Kunst uit geweld op. Zij werd in haar jeugd slachtoffer van seksueel misbruik. Het was haar niet mogelijk om hierover te vertellen en ze stopte deze ervaringen diep weg. Ze had er geen taal voor. De gebeurtenissen mochten en konden er immers niet zijn. Al vanaf haar kindertijd hield Esther van tekenen en schilderen. Soms kwamen er beelden op papier die te maken hadden met de traumatische gebeurtenissen. Ze schrok daar zo van, dat ze deze tekeningen gelijk weggooide. Pas later, toen ze op kamers ging, bewaarde ze de tekeningen onder haar bed.

Het waren deze tekeningen die uiteindelijk de poort werden naar de verhalen die achter de beelden schuil gingen.

Bij de geboorte van onze zoon, overweldigde het verleden haar. Het schilderen en tekenen hielpen

haar om uiteindelijk grip te krijgen op de stroom van beelden die haar overspoelden.

De ontdekking dat het beeld aan het verhaal vooraf gaat en helpt om het levensverhaal te kunnen vertellen, ligt ten grondslag aan de oprichting van de stichting

www.kunstuitgeweld.nl

‘Terug’, Ester Veerman, schildering

Het schilderij verbeeldt de spanning van weggestopt verleden. Als de deur open gaat, komen de herinneringen terug in de tijd. Het blijven dicht duwen van de deur kost echter ook veel energie. Als de deur open gaat, kan het herstel en het proces van genezing beginnen.

Verbeelding – de barst in het bestaan

De verbeelding biedt de mogelijkheid om een uitweg te vinden onder de stolp die over een leven met trauma geplaatst is. Het beeld is immers allang aanwezig, lang voordat er woorden zijn. Het beeld dient zich aan op momenten dat de controle niet langer vast te houden is. In dromen of nachtmerries, in onverwachte triggers die geactiveerd worden door een geur, een geluid of een voorwerp.

Door een beeld vorm te geven in een schilderij, een tekening, een sculptuur of in poëzie, kan het proces beginnen om vanuit de verbeelde vorm woorden te geven aan het verhaal dat zich ontvouwt.

Het beeld heeft in zekere zin dezelfde werking als een icoon. Een icoon opent de wereld achter de verbeelding.

Zo kan een verbeelding een barst slaan in die verstilde wereld waarin het trauma niet kan en mag zijn, maar ondertussen wel doorwerkt in lichaam en geest. Ruimte maken voor de verbeelding helpt om naar het verleden te kijken en woorden te zoeken die passen bij het verhaal, zodat de traumatische gebeurtenis in het levensverhaal geïntegreerd kan worden.

De verbeelding biedt toegang tot de onverwoestbare kracht die in ieder van ons huist. Hoop die ons bij de hand neemt om de weg door het verleden te gaan, zodat de toekomst wordt ontsloten.

Alexander Veerman, predikant in de Protestantse gemeente te Sliedrecht, dr. in de Praktische Theologie. In 2005 promoveerde hij met het proefschrift *Ontredderd*. Het proces in de kerkenraad als de predikant seksueel misbruik heeft gepleegd.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

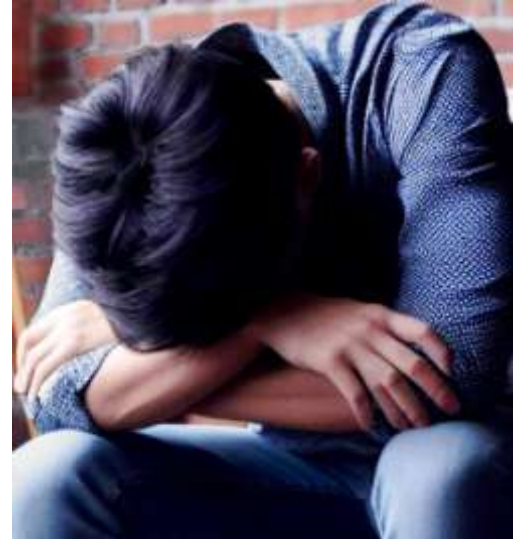
+++++

Dadertrauma

Over de rol van geestelijke verzorging bij daders die tegelijk slachtoffer zijn

door Theunis Veenstra

Geestelijk Verzorger in het forensisch werkveld hebben er vrijwel dagelijks mee te maken: daders die zelf ook slachtoffer zijn (geweest) en hierdoor ook getraumatiseerd kunnen zijn. Voor de 'buitenwereld' ligt dit vaak gevoelig maar omdat de geestelijk verzorger altijd kijkt naar de mens achter het delict, liggen er vanuit ons werkveld kansen om hierin de juiste benadering te vinden.

+++++

Getraumatiseerd

Het onderwerp dadertrauma is een in de vakliteratuur nog weinig betreden veld.¹ Vanuit een kleine literatuurstudie wil ik toch onderzoeken wat ons vak juist zo boeiend en belangrijk maakt in ons contact met de dader die ook slachtoffer is en hierdoor niet zelden ook getraumatiseerd is.

Als definitie van het 'getraumatiseerd zijn' gebruik ik die van de website psychotraumnet²: *'Wanneer iemand in zijn of haar reacties op een schokkende gebeurtenis of 'ongeluk' blijft steken in de intense machteloosheid en vaak bijbehorende gevoelens van intense angst, woede, afschuw of eenzaamheid, spreken we van een psychisch trauma of een traumatische ervaring. Dan is de persoon niet in staat die ervaring te verwerken: als men met de herinnering aan de*

schokkende gebeurtenis geconfronteerd wordt, ervaart men opnieuw de machteloosheid en angst van weleer. Men ontwikkelt een posttraumatische stress-stoornis (ptss) of een daaraan verwante verwerkingsstoornis'.

Ik had ook de definitie van 'trauma' uit de DSM-V kunnen nemen³, maar de minder (puur) wetenschappelijke benadering van psychotraumanet, uitgedrukt in termen als 'angst, woede, afschuw, eenzaamheid', sluit meer aan bij de terminologie in ons pastorale werkveld.

Nog een nuance

Het begrip trauma kan raken aan tal van ernstige gebeurtenissen in iemands leven. Denk bijvoorbeeld aan agressie, (seksueel) misbruik, verwaarlozing. In dit artikel maak ik daar geen

onderscheid in. Ik focus bewust meer op de mens achter het trauma dan op aard en achtergrond van het trauma zelf.

De maatschappij

Kijken we naar de houding in de maatschappij tegenover delinquenten dan hebben we ons te verhouden tot de veel voorkomende mentaliteit dat veroordeelde daders 'niet moeten zeuren'. Zij moeten, zo hoor je vaak, 'allereerst boeten voor wat ze de ander hebben aangedaan en het laatste wat hierbij past is het slachtofferschap aanwenden als excuus voor het gepleegde delict'. Als dit laatste het geval is dan moeten we als geestelijk verzorgers inderdaad alert zijn: waar de verantwoordelijkheid éézijdig wordt afgewenteld op het slachtoffer, op de omgeving of op de maatschappij is het onze taak de pastoranten te bevragen op hun eigen rol in de gebeurtenissen.⁴

Geestelijk verzorgers hebben echter de ervaring dat in het levensverhaal van ingesloten ook de eigen wonden uit het verleden een rol kunnen spelen in het delict. Dit is niet alleen een mening maar ook een feit.

Zo wijzen de onderzoekers Kuin, Flooren en van Vark in *Tijdschrift Klinische Psychologie*⁵ erop dat er wel degelijk een verband is tussen daders die als slachtoffers trauma's hebben opgelopen. Uit onderzoek bij gedetineerden in Wales blijkt dat 80% van deze groep in de jeugd getroffen was door minstens één categorie 'Adverse Childhood Experiences' (ACE's), zoals mishandeling, misbruik of verwaarlozing. Dit tegenover 50% uit de algemene populatie. Verder rapporteerde bijna de helft van de onderzochte gedetineerden vier ACE's, daar waar dit onder de niet-gedetineerde bevolking 10% bedroeg. De bovenstaande cijfers tussen gedetineerden en de overige bevolking lopen nog meer uiteen waar gedetineerden op jonge leeftijd met justitie in aanraking komen.

In weerwil van deze cijfers blijft het voor 'de buitenwereld' lastig om mensen in gevangenschap te beoordelen naar hun stoornissen of hun lastige jeugd.

Als geestelijk verzorger word ik met regelmaat gevraagd om een lezing te verzorgen over mijn werk in de gevangenis. Bewogenheid met, en de wil om iets voor de gevangenen te betekenen voert hierin gelukkig de boventoon. Tegelijk heb ik ervaringen met mensen die niks met 'het boeventuig' te maken willen hebben. Wat ik vaak benadruk is dat het levensverhaal en de hierbij opgelopen trauma's bij ingesloten geen excuus zijn voor het gepleegde delict, maar dikwijls wel een verklaring vormen voor wat er is gebeurd.

Goed voor de maatschappij

Waar vanuit de maatschappij vaak klinkt 'eigen schuld dikke bult' en men al te vaak uitgaat van het principe van vergelding, zijn er wel degelijk sterke redenen om toch oog te hebben voor het getraumatiseerd zijn van de daders. Zo biedt erkenning van het trauma bijvoorbeeld uitzicht op therapie. Pas als je de kern (het trauma) raakt van wat er is gebeurd in een mensenleven kan je werken aan de gevolgen (het delict). Dit is niet alleen goed voor de getraumatiseerde gedetineerde, maar ook voor de maatschappij zelf.

Vanuit dit doelgericht principe stel je niet zozeer de vraag of de gedetineerde recht heeft op behandeling, maar kijk je meer naar het feit dat het voor de samenleving in haar geheel goed is dat een dader zo gezond mogelijk in de maatschappij terugkeert. En zo gezond mogelijk betekent aandacht voor heel de mens en therapie waar deze menswording is verstoord. Hiermee wordt immers de kans op recidive verkleind. Voor de gedetineerde zelf is het resultaat van traumabehandeling ook dat de ontvankelijkheid voor de verdere forensische behandeling wordt vergroot. Tot slot: een niet te onderschatten belang van oog voor het trauma van de dader is dat hierdoor het risico op gewelddadig gedrag binnen de muren van de gevangenis wordt verkleind.⁶

De plek van de geestelijk verzorger bij traumabehandeling aan daders

Dit artikel heeft niet als uitgangspunt om diep in te gaan op de behandeling als zodanig. Als ik globaal mijn oren te luisteren leg hoor ik mijn pastoranten binnen de muren van mijn PI, naast het toedienen van medicatie, het meest spreken over behandeling met EMDR, agressieregulatie therapie en cognitieve gedragstherapie.

Geestelijk verzorgers zijn formeel gezien ook geen partij bij traumatherapie, omdat wij niet 'behandelen'. Toch kan ik uit mijn eigen werk tal van situaties noemen waarin mijn contacten met gedetineerden hebben geleid tot meer rust en ruimte om je als ingeslotene open te stellen voor de behandelaars en hun behandeling.

George Scholte reikt in *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*⁷, vanuit zijn ervaring als geestelijk verzorger in PI Vught, enkele bruikbare handvatten aan voor het pastoraat aan getraumatiseerde delinquenten. Op grond van bestudering van het werk van de Amerikaanse hoogleraar psychiatrie Herman (1993) geeft Scholte als tip om de traumatische ervaring niet als stoornis te benoemen, maar als beschadiging. 'Zo halen wij zoveel mogelijk de psychische labels weg en komt er ruimte voor het gesprek over het omgaan met de traumatische ervaringen en de veerkracht die hieruit voortkomt'.

Scholte wijst er ook op dat de geestelijk verzorger niet door moet vragen op de verhalen waaronder mogelijk traumatische ervaringen liggen. 'Het gaat erom te blijven bij wat de ander vertelt, om daarmee te voorkomen dat de vaak partiële, verbrokkelde, angstwekkende herinneringen verder inslijpen'. 'In de context van justitie helpt erkenning van de beschadigingen van gedetineerden niet alleen bij de verwerking maar geeft het ook ruimte om naar hun eigen daderschap in andere situaties te kijken'. Tot zover oud-collega George Scholte.

Als ik naar mijn eigen pastorale werk kijk, is mijn ervaring dat het ambtsgeheim en de vertrouwelijkheid van het gesprek en de veiligheid van mijn spreekkamer ruimte vrij maken voor een eigen rol van de geestelijk verzorger. Kennis van psychotrauma is hierbij uiteraard een vereiste.⁸ Onderschat echter niet de rol van de geestelijk verzorger als de persoon bij wie men vrijuit kan mopperen over de behandeling of over de behandelaar die soms zo akelig dicht op de huid komt. Het stoom afblazen in deze context is niet zelden een opstap om de behandeling toch te blijven voortzetten, dit als noodzakelijke stap om het monster van het trauma in de bek te kijken. Geestelijk verzorgers hebben ook het betekenisvolle onderdeel van de eredienst tot hun beschikking. In een gebed, een lied, een Bijbeltekst en bijbehorende overweging kan een gedetineerde zich ook herkend weten in zijn of haar trauma. In het licht van een kaars vinden velen steun bij God die ons vaak dieper kent dan wij onszelf kennen.⁹

Dadertrauma door het delict zelf

Tot slot van mijn beschouwing een beschrijving van de situatie waarin een dader getraumatiseerd is door het delict zelf. En daarbij de vraag wat mijn rol is als geestelijk verzorger bij dit dadertrauma. Ik geef toe dat dit een heikel onderwerp is. Zeker als de dader zich niet anders dan als slachtoffer van de omstandigheden bekijkt en weigert zijn verantwoordelijkheid te nemen richting slachtoffer en maatschappij. Daar moet je als geestelijk verzorger alert op zijn en waar nodig deze verantwoordelijkheid wel ter sprake brengen.

Binnen de muren van een PI kom ik echter ook tegen dat dader en slachtoffer lastig van elkaar te onderscheiden zijn. Als voorbeeld noem ik het contact met een gedetineerde die ik meemaakte in het laatste jaar van zijn detentie. Omwille van de privacy laat ik de aard van het delict in het midden. Wat ik wel kan zeggen is dat (vooral) door overmatig alcoholgebruik alle remmen waren losgelaten. In onze gesprekken kwam langzaam de behoefte naar voren van contact met het slachtoffer. Er volgde bemiddeling onder leiding van Perspectief Herstelbemiddeling,

waarbij de dader alle schuld op zich nam en hij het getraumatiseerd zijn van het slachtoffer ten volle erkende. Ook de toegekende schadevergoeding vond hij meer dan terecht. *So far so good*. De maanden erop volgend merkte ik bij deze gedetineerde echter geen opluchting, eerder het tegendeel. Hij toonde in de laatste maanden van zijn detentie zelfs aspecten van trauma. En dan niet in de zin van trauma's uit zijn jeugd of latere leven maar wel in zijn beschrijving van zich opdringende herbelevingen en nare dromen over het delict; als ook aanhoudende vermijding op de afdeling van medegedetineerden; er was sprake van negatieve stemmingsveranderingen, minder alertheid en reactiviteit. Deze aspecten duurden langer dan een maand en dan spreekt de DSM-V van een Post Traumatisch Stress Syndroom ofwel PTSS. Als geestelijk verzorger voelde ik zijn lijden, ik luisterde naar zijn telkens weer opkomende spijt. Hij had niet alleen het slachtoffer belaagd maar naar zijn diepste besef ook verraad gepleegd aan zichzelf. Ik heb hem telkens zonder oordeel zijn verhaal laten doen. In de confrontatie met zichzelf was hij vaak met stomheid geslagen, maar er was ruimte voor deze stilte tussen de woorden. De buitenwereld was voor hem grauw

en grijs geworden, in de terreurvrije ruimte¹⁰ van onze ontmoeting zochten we samen naar veerkracht. Sommige theologen pleiten in dergelijke situaties van het 'vergeven van jezelf'.¹¹ Ik heb daar nooit iets bij gevoeld, het doet me denken aan iemand die zich aan zijn broekriem optrekt om over een schutting te kunnen kijken. Naar mijn geloof moet je leren jezelf open te stellen voor de gave van vergeving. Het is bottom-up en top-down tegelijk en dit begon voor ons beiden bij het bidden om Gods nabijheid bij pijn en schaamte.

Bij zijn ontslag uit detentie heb ik hem geadviseerd een psycholoog te consulteren en te stoppen bij kapelletjes onderweg. 'Want alleen jij kan het doen, maar je kan het niet alleen'. Het kapelbezoek is aan mijn gezicht onttrokken, maar hij stuurde me enkele maanden later wel een bericht dat hij een EMDR-behandeling volgde. Gelukkig maar, zo dacht ik, toen ik dit hoorde. Binnen de PI wilde hij geen aandacht van andere disciplines voor zijn gedachten en gevoelens. Hij vond het meer een geestelijke aangelegenheid dan een psychologische. Ik heb hem vaak gezegd dat dit ook samen kan gaan. Zoals je ook tegelijk dader en slachtoffer kan zijn.

Theunis Veenstra is geestelijk verzorger in PI Veenhuizen en FPC Mesdag te Groningen.

¹ De term dadertrauma ontleen ik aan een dissertatie, waaraan Bart Nauta momenteel werkt vanuit de Universiteit Utrecht en ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum.

² <https://psychotraumanet.org/nl/wat-een-trauma>

³ DSM staat voor Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: het diagnostisch en statistisch handboek van psychiatrische aandoeningen. Het wordt algemeen gezien als een handleiding voor psychiaters en therapeuten om klachten, problemen en stoornissen te categoriseren en te benoemen.

⁴ Zie: Nathalie Schlattmann, Karen van Zon, in 'Tijdschrift voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie 2, 2013': onder de kop 'Terugvalpreventie' schrijven zij: Plegers van seksueel misbruik geven vaak te kennen dat het misbruik hen als het ware is overkomen. Zo kan de pleger zichzelf profileren als slachtoffer van de omstandigheden'.

⁵ Tijdschrift Klinische Psychologie 2023, 53 (2), 98-107.

⁶ Gevangenismedewerkers ervaren de laatste jaren een verharding in de inrichtingen. Zie: <https://www.wodc.nl/actueel/nieuws/2024/12/11/grip-op-verharding-in-gevangenissen-vraagt-om-andere-langetermijnvisie-op-veiligheid#:~:text=De%20afgelopen%20jaren%20verschenen%20er,en%20ge%C3%AFntimideerd%20voelt%20door%20gedetineerden.>

⁷ George Scholte, Omgaan met trauma, over geweld en beschadiging, veerkracht en vertrouwen, in Tijdschrift Geestelijke Verzorging, jaargang 22, nr. 96, pag.52 – 56.

⁸ Zie bijvoorbeeld het zeer informatieve en praktische ‘handboek pastoraat bij psychische problemen’, van H. Schaap-Jonker, van KokBoekencentrum.

⁹ Psalm 139.

¹⁰ Een term van de theoloog Ruud Ganzevoort, aangehaald in G. Scholte, ‘Omgaan met Trauma’. Tijdschrift Geestelijke Verzorging, jaargang 22, nr. 96.

¹¹ Zoals de bekende Iers-Brits schrijver en letterkundige C.S. Lewis (1898-1963) die in zijn ‘Letters of C.S. Lewis’ schreef: I think that if God forgives us we must forgive ourselves. Otherwise it is almost like setting up ourselves as a higher tribunal than Him. Een Quote die ook in de (naar mijn ervaring overigens hoog gewaardeerde) cursus ‘Alpha in Prison’ wordt aangehaald.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

+++++

Zuiverheid als richtsnoer op de wonden en littekens van het leven!

door Anne van Voorst

Tijdens de verbintenisdienst in Zwolle waarin ik als hoofdpredikant voor het justitiepastoraat verbonden werd aan de Protestantse gemeente, raakte ik in mijn overdenking het thema aan wat ook centraal staat in dit nummer van Pastorale Verkenningen, namelijk het omgaan met een trauma.

+++++

Veroorzaakt – gepleegd

In het justitiepastoraat komen we natuurlijk veel mannen of vrouwen tegen die zelf slachtoffer zijn (geweest) en daar een trauma aan hebben opgelopen. We komen er ook veel tegen die bij de ander een trauma hebben veroorzaakt vanwege het delict dat ze hebben gepleegd. En dat kan ook botsen. Vooral als je zelf slachtoffer bent van een trauma. Over dat slachtoffer zijn én mijn diepste verlangen om werkzaam te zijn in de wereld van het justitiepastoraat heb ik veel nagedacht.

Begrijpen en voelen

Ik kwam bij justitie binnen toen ik begin 40 was. Een droom kwam uit. Want ik had dit altijd gewild. En in mijn pastorale werkzame leven had ik tot dan toe de randen van de samenleving gezocht en ontmoette ik daar én binnen de kerk veel mensen met traumatische ervaringen

vanwege seksueel misbruik. Ik vond dat vanzelfsprekend. Ergens voelde ik ook de herkenning, maar zoals elders in dit nummer ook beschreven, was mijn ervaring zorgvuldig weggestopt in verschillende vakjes van mijn geheugen en opgeslagen in mijn lichaam. Met regelmaat ging er een vakje open, maar omdat het er maar één was, was het te doen en accepteerde ik het als iets wat nu eenmaal bij me hoorde. Totdat het, een jaar later, niet meer te houden was, wat ik zo zorgvuldig had weggestopt. Als een dijk brak het in me open en werden voor het eerst alle vakjes met elkaar verbonden en begreep en voelde ik wat ik had meegemaakt.

Uit de puinhopen

Vlak daarvoor volgde ik de training voor beginnende justitiepredikanten. We kregen als opdracht om buiten iets te zoeken waarvan we

iets konden vormen dat symbool stond voor de manier waarop we justitiepredikant wilde zijn. Ik vond buiten een dunne ijzeren strip die ik al snel omvormde tot een wirwar van ijzer waaruit een kruisvorm opsteeg met als top een gestileerde lelie.

Uit de puinhopen, via het kruis zal de lelie, als symbool van de zuiverheid, bloeien. Al die jaren heeft het op mijn kast in het kantoortje in Vught gestaan.

Gods regen

Een paar maanden later, ik was druk bezig met de verwerking van wat er in mij was doorgebroken. Ik werd geroepen bij een gedetineerde die graag met me wilde praten omdat hij er helemaal doorheen zat. Er werd bij verteld wat zijn delict was: hij had gedaan wat mij was aangedaan! Ik schrok en wilde in eerste instantie weigeren. Maar dat voelde niet goed. Ineens schoot me de Bijbeltekst te binnen dat God het liet regenen over de rechtvaardigen en de onrechtvaardigen. Dat gaf me houvast en maakte dat ik in staat was om het gesprek toch te kunnen voeren. Ergens is dit altijd voor mij een leidraad geweest, ook in latere jaren.

Verhaal van de Emmaüsgangers

Natuurlijk heb ik in de jaren erna veel nagedacht over het waarom van het werken in de gevangenis. En welke rol het trauma (inmiddels min of meer verweven met mijn leven) daarin heeft gespeeld.

Die vraag werd ook weer actueel toen ik terugkeerde naar het justitiepastoraat dat voor mij als een thuiskomen voelde. In mijn overdenking behandelde ik het verhaal van de Emmaüsgangers. Dat verhaal is voor mij een voorbeeld van wat er in een pastoraal gesprek gebeurt.

Het verhaal van de Emmaüsgangers is voor mij een model om altijd verder te kijken en open te staan voor een ontmoeting van mens tot mens. Om in verbondenheid zorgen en hoop te delen; en dat in een context waarbij het er echt op aankomt. Te zoeken naar wat het werkelijk waard is dat ik geloof in een God, die ons onvoorwaardelijk liefheeft. Het maakt ook duidelijk dat de ontmoeting, zoals die mannen op weg naar Emmaüs hadden, lang niet altijd gemakkelijk is.

Het wordt ook heel spannend, als je zelf slachtoffer bent geworden van een ernstig delict. Dan komt het er op aan: wil ik die ander, hoe dan ook, ontmoeten vanuit het geloof dat we samen oplopen onder de hoede van God?

Dat dan voor ons beiden het licht doorbreekt! En beide harten gaan branden in liefde.

Kan ik met wat mij als kind werd aangedaan en mijn leven ook heeft getekend, de ander niet alleen benaderen vanuit haat, argwaan of angst, maar wil ik hem echt ontmoeten, misschien wel juist vanwege dat wat mij is overkomen?

En waarom zou ik dat dan willen doen? Omdat ik geloof dat in de ontmoeting pas echt het hart van slachtoffer en dat van de dader kan gaan branden. Omdat we dan beiden geraakt zullen

zijn door de Liefde die God voor ons allemaal heeft.

Niet toe geven aan wat niet zuiver is

Het kleine kunstwerkje dat ik tijdens die training maakte, bleek het allemaal al in zich te hebben. De worsteling, de puinhoop dat een leven soms kan zijn. De worsteling ook om echt te kunnen verbinden. Dat soms voelt als een kruis. Maar

daar doorheen, is de zuiverheid de richtlijn. Juist als tegenwicht van wat bezoedeld werd. En als dan de Zuiverheid van de Liefde doorbreekt, dan is dat een onvergetelijke ervaring.

Voor mij is de keuze voor het justitiepastoraat daarom principieel de keuze om niet toe te geven aan wat niet zuiver is. Maar juist daar te ontdekken dat zowel het hart van de dader als het slachtoffer gaat branden door de Liefde!

Anne van Voorst
Hoofdpredikant bij DJI

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■ ■ ■ ■

+++++

Secundaire Traumatisering bij geestelijk verzorgers

door Marion Rusius

Vorige jaar heb ik een workshop mogen geven aan een aantal pastores en predikanten van de Dienst Geestelijke Verzorging. Het was voor mij een onbekende doelgroep (ik geef met name trainingen aan jeugdprofessionals en supervisoren/coaches), maar al gauw merkte ik dat het ook voor hen een belangrijk onderwerp was om te bespreken.

+++++

Inleiding

Geestelijke verzorgers in justitiële inrichtingen vervullen een unieke en veeleisende rol. Ze begeleiden gedetineerden, waaronder daders van ernstige delicten, in hun spirituele en emotionele worstelingen. Daarbij worden ze geconfronteerd met verhalen van trauma's en uitzichtloze situaties. Dit brengt een risico met zich mee op secundaire traumatisering.

Secundaire traumatisering is een onderbelicht risico voor alle zorgprofessionals. Ik heb dat zelf kunnen ervaren. Ik ben als jonge vrouw van nog geen 20 jaar mijn loopbaan gestart in de surveillancedienst van de politie. Ik ben daarna rechercheur Jeugd- en zedenzaken geworden, heb vervolgens de overstap gemaakt naar de jeugdbescherming en 9 jaar in de Bijlmer als gezinsvoogd gewerkt. Achteraf gezien hebben de vele verhalen die ik heb gehoord en hetgeen ik heb gezien een enorme impact op mijn leven

gehad. De verhalen waren als het ware mijn onderbewustzijn binnen gekropen. Zo merkte ik dat ik een somber wereldbeeld had ontwikkeld, steeds meer moeite had met het verdragen van ellendige verhalen (zelfs de serie Goede tijden slechte tijden vond ik te heftig) en een voortdurend gevoel van onveiligheid had. Ik ging twijfelen aan mijn kunnen en heb uiteindelijk een stap naar leidinggevende rol gezet om uit het directe contact met de heftige verhalen van mensen te kunnen.

Tijdens mijn opleiding tot supervisor heb ik voor mijn eindscriptie onderzoek gedaan naar mogelijkheden om je hier als zorgprofessional beter tegen te beschermen.

In de vele gesprekken die ik heb gehad met verschillende zorgprofessionals viel mij op dat zij het risico vaak niet kenden en/of dat zij dachten dat het om professionals ging die met het verhaal

van hun client aan de haal gingen. Het is sindsdien mijn missie geworden om zoveel mogelijk zorgprofessionals te bereiken met informatie die hen kan helpen te voorkomen dat zij secundair getraumatiseerd worden en dat zij weten wat ze moeten doen als zijzelf of een collega signalen hiervan vertoont.

In dit artikel geef ik je kort aan wat secundaire traumatisering is, hoe het zich manifesteert en hoe reflectie en zelfzorg kunnen bijdragen aan preventie.

Wat is secundaire traumatisering?

Secundaire traumatisering ontstaat wanneer een professional met empathie luistert naar cliënten die over hun traumatische ervaringen vertellen en deze als het ware door de ogen van de ander mee-ervaren.

Dit zeer betrokken luisteren (wat noodzakelijk is om de andere werkelijk te kunnen horen, begrijpen en ondersteunen), kan leiden tot symptomen die lijken op de symptomen van posttraumatische stressstoornis (PTSS), zoals intrusieve gedachten, nachtmerries, verhoogde prikkelbaarheid en een afbrokkelend gevoel van veiligheid.

In tegenstelling tot burn-out, waarbij de focus ligt op werkdruk en vermoeidheid, heeft secundaire traumatisering een diepere psychische impact op de zorgprofessional en kan het zijn of haar professionele identiteit aantasten.

Risicofactoren voor geestelijk verzorgers

Geestelijke verzorgers lopen om meerdere redenen een verhoogd risico op secundaire traumatisering:

- De aard van hun werk:
Ze bieden spirituele en emotionele begeleiding aan mensen met een zwaarbeladen verleden.
- De problematiek van de doelgroep:
Veel gedetineerden hebben zelf ernstige trauma's doorgemaakt en/of zitten in een uitzichtloze situatie. Het werken met hen

kan ook bij henzelf intense gevoelens van machteloosheid oproepen.

- Gebrek aan reflectie en ondersteuning:
In een gesloten omgeving zoals een gevangenis en door het vaak solistische werk, kan er weinig ruimte zijn voor collegiale intervisie en begeleiding.

Signalen en gevolgen van secundaire traumatisering

Secundaire traumatisering kan zich uiten op individueel, professioneel en teamniveau:

- Individueel:
Slaapproblemen, verhoogde stress, somberheid en emotionele uitputting.
- Professioneel:
Afname van empathie, moeite met grenzen bewaken, vermijden van bepaalde gesprekken of onderwerpen.
- Teamniveau:
Toenemende polarisatie binnen het team, cynisme en een verminderde bereidheid om casussen met elkaar te bespreken.

De rol van reflecteren

Reflectie speelt een cruciale rol in het voorkomen en signaleren van secundaire traumatisering.

Reflectie op eigen werkervaringen helpt de professional inzicht te krijgen in hun gevoelens en reacties en het 'mijn en dijn' te scheiden. (Het 'mijn en dijn' gebruik ik als korte samenvatting van het uit elkaar halen van de gevoelens, gedachten en geschiedenis van jezelf en hetgeen bij de ander hoort). Daarnaast is het volgende van belang:

- Bewustwording van risicofactoren:
Door te weten of je risico loopt, kan je daarop inspelen door bijvoorbeeld werkdruk te verlagen, meer regelruimte of steun te creëren. Door het bespreken van signalen kan vroegtijdig worden ingegrepen.
- Zelfzorg:
Het is enorm van belang om te zorgen voor voldoende ontspanning en de eigen grenzen te bewaken.

- Versterking van de professionele identiteit:
Een stevige professionele identiteit helpt om afstand te bewaren en compassie te behouden zonder zelf overbelast te raken.

Praktische handvatten voor geestelijke verzorgers

Om secundaire traumatisering te voorkomen, kunnen geestelijke verzorgers de volgende strategieën toepassen:

- Regelmatige supervisie of intervisie:
Deel ervaringen met collega's en reflecteer op lastige gesprekken of situaties.
- Zelfzorg als prioriteit:
Zorg voor voldoende rust, ontspanning en afwisseling in het werk.
- Grenzen bewaken:
Realiseer je dat je niet alle problemen kunt oplossen en stel duidelijke grenzen als je voelt dat er een te groot beroep op je gedaan wordt en wees daar trouw aan.
- Bewustwording van overdracht en tegenoverdracht:
Wees alert op je eigen emotionele reacties en bespreek deze met een

supervisor of collega.

Tot slot

Secundaire traumatisering is een reëel beroepsrisico voor geestelijke verzorgers in justitiële inrichtingen. Het empathisch kunnen luisteren van de geestelijke verzorgers is een voorwaarde voor het echt kunnen horen en begrijpen van de cliënt. 'Mijn en dijn' kan even op dat moment vervagen, maar kan weer worden hersteld na afloop van het gesprek. Door bewustwording, reflectie en zelfzorg kunnen de impact en gevolgen ervan worden beperkt. Mocht je willen weten of je risico loopt of dat er signalen zijn die wijzen op een mogelijk secundair trauma bij jou of je collega, kun je op mijn website anoniem zonder mailadres achter te hoeven laten (of dat er cookies geplaatst worden) een risicotaxatie of signalenkaart downloaden. Hierop kun je in één oogopslag zien in hoeverre je risico loopt en/of je signalen hebt, waarvan nader onderzocht zou mogen worden wat hier de oorsprong van is.

Mijn website, met daarop de volledige scriptie en de risicotaxatie/signalenkaarten kun je vinden onder www.mrsupervisie.nl.

Marion Rusius, leidinggevende bij Wijkteams Amersfoort, freelance trainer, supervisor en registercoach.

Fotograaf: John Uijlenbroek

([terug naar de inhoudsopgave](#))

+++++

Trauma, lijf en theologie: richting een trauma-sensitieve theologie

door Marie Hansen-Couturier

Theologie en trauma: voor de één een vanzelfsprekende combinatie, voor de ander wellicht een combinatie die vragen oproept. Heeft theologie te maken met trauma en zo ja, wat dan?

+++++

Een trauma-sensitieve theologie

In mijn promotieonderzoek aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) stel ik de vraag hoe theologie meer trauma-sensitief kan worden, als we luisteren naar de verhalen van overlevenden van seksueel misbruik in christelijke contexten. In deze bijdrage zet ik uiteen wat ik versta onder 'trauma' en 'trauma-sensitiviteit', maar met name gaat het me om de vraag welke rol ons lijf daarbij speelt en wat dat voor de praktijk van het werkveld betekent. Wat betekent een trauma-sensitieve theologie in de praktijk?

Gedachte-experiment

Allereerst wil ik u uitnodigen tot een klein gedachte-experiment. In gedachten neem ik u graag mee naar een ruimte naast een kerkgebouw in het centrum van Utrecht. Het is

een grote ruimte, met hoge ramen en muren. Aan de muren hangen acht tekeningen, die allemaal gaan over het verhaal van Thomas die de wonden van de opgestane Jezus wil aanraken (Johannes 20: 19-29). Er klinkt muziek. Acht vrouwen, waaronder ik, dansen. We dansen met het verhaal van Thomas en Jezus nog in ons achterhoofd. En we dansen met vragen: hoe zit het met onze eigen wonden? Durven we die te laten zien in een dans, of dansen we liever stoer, alsof niemand ons iets kan maken? Kunnen 'stoer zijn' en 'wonden hebben' samengaan? De ruimte is gevuld met dansende vrouwen – en met emoties. Ook ik dans, maar het valt me zwaar. Mijn lijf voelt zwaar. De tranen branden achter mijn ogen, en even later stromen ze over mijn wangen. En toch dans ik. Met het verdriet, met de pijn. Ik kijk naar mijn tekening aan de muur. Naar Thomas, die met zijn eigen wonden bij de

gewonde Jezus zit. En ik kijk om me heen, naar de andere vrouwen. Ik zie tranen, en ook zoveel veerkracht. Levenslust. In onze dans zie ik: kwetsbaarheid en veerkracht komen samen. Lijf en theologie komen samen.

Cursus

De beschrijving van de bovenstaande situatie komt uit de onderzoeksantekeningen die ik maakte bij de cursus 'God en ik...? Hoe verder met God na seksueel misbruik' van Stichting VPSG.¹ In deze cursus werden vrouwen met ervaring van seksueel misbruik uitgenodigd om hun relatie met, en beelden van God te verkennen. De vraag naar 'hoe verder' stond centraal, waarbij ook ruimte was voor alle moeilijkheden die deze vraag kan oproepen. In de cursus, die uit vier bijeenkomsten van tweeënhalf uur bestond, maakten we gebruik van verschillende werkvormen.

Elke bijeenkomst stond een Bijbeltekst centraal, en daarnaast mediteerden we, tekenden we, dansten we. Op deze manier kreeg lichamelijke ervaring en lichamelijke expressie een belangrijke rol in de cursus.

Ik deed mee aan deze cursus vanuit mijn onderzoek, maar ook 'gewoon' als deelnemer. Een spannende ervaring, want ik was 'gewoon' mezelf met mijn eigen verhaal en ervaringen, maar tegelijkertijd ook onderzoeker die observeerde. Door op deze manier met de cursus mee te doen en tegelijkertijd te observeren en zelf te ervaren, kom ik zelf als persoon ook mee in mijn eigen onderzoek. Mijn eigen ervaring met seksueel misbruik speelt mee in hoe ik mijn onderzoek doe. Mijn lijf, met haar ervaringen, speelt mee in hoe ik mijn onderzoek doe. Dat je lijf meedoet in hoe je dingen ervaart, naar dingen kijkt, is het uitgangspunt voor mijn onderzoek. En als we kijken naar inzichten uit de psychologie en in traumastudies, zien we dat ons lijf niet buiten

beschouwing kan blijven als het gaat om trauma. Trauma wordt opgeslagen in ons lijf en ons lijf is van essentieel belang bij het verwerken van trauma. Ons lijf heeft veel verhalen te vertellen. Sprekende voorbeelden hiervan zijn te vinden in o.a. het veelbesproken boek van Bessel van der Kolk, *Traumasporen* (Engelse titel: *The Body Keeps the Score*).

Wat is trauma?

Het woord 'trauma' komt uit het Grieks en betekent in haar oorspronkelijke betekenis 'wond'.

In de breedste zin van het woord is dat ook hoe het woord 'trauma' nu vaak wordt gebruikt: als we over trauma praten, praten we over iets dat impact heeft. Over iets dat pijn doet. Over iets dat een litteken kan achterlaten. Trauma is een wond, maar dit moeten we niet al te letterlijk nemen. Natuurlijk kan trauma fysieke vormen aannemen, maar trauma kan net zo goed onzichtbaar zijn in de vorm van psychische, relationele of spirituele 'wonden'. Maar ook dan heeft trauma impact op ons lijf, trauma laat sporen na in ons lijf. Trauma onderbreekt ook het heden waar we in leven: denk bijvoorbeeld aan nachtmerries en flashbacks (uitingen van trauma) of andere vormen van traumatische herinneringen waardoor het verleden steeds weer inbreuk doet op het heden. De traumatische gebeurtenis mag dan wel voorbij zijn, maar het 'erna' is niet meer hetzelfde als het 'ervoor'.

Een traumatische gebeurtenis (of een reeks traumatische gebeurtenissen) kan bovendien impact hebben op alle vlakken van ons relationele leven: de relatie met onszelf, met anderen en met God/het goddelijke kan erdoor verstoord worden.

Vragen zoals 'waar was God?' of 'waarom greep God niet in?' kwamen regelmatig naar voren in mijn onderzoek.

Een trauma-sensitieve theologie: een lijfelijke theologie

Theologie, in de meest klassieke vorm van de definitie, is het 'spreken over' of 'kennis van' God. Een trauma-sensitieve theologie is theologie die zich laat hervormen door hedendaagse kennis van en over trauma. Het is een theologie die rekening houdt met verhalen en gevolgen van trauma. Jennifer Baldwin schrijft:

"Een trauma-sensitieve theologie is een re-formatie van christelijke theologie en praktijk. Ze heeft de intentie om de geloofsverhalen die de generaties vóór ons gevoed hebben, te eren – en tegelijkertijd deze verhalen in het licht te zetten van hedendaagse kennis van trauma. Zo kunnen we tegemoetkomen aan het brede palet van behoeften van personen en gemeenschappen die lijden aan de gevolgen van trauma('s)."²

Met andere woorden: een trauma-sensitieve theologie wil kennisnemen van wat er op dit moment bekend is over trauma, en wil daarmee anders kijken naar geloofsverhalen en geloofspraktijken. Trauma-sensitieve theologie is theologie die ruimte maakt voor verhalen van trauma, en die zich openstelt voor verandering die daarvoor nodig is. Een trauma-sensitieve theologie die kennisneemt van inzichten uit de hedendaagse psychologie/traumastudies is een lijfelijke theologie. We hebben immers gezien dat het lijf een belangrijke rol speelt in het opslaan en verwerken van trauma.

Een lijfelijke theologie is een theologie die het lichaam op een positieve manier centraal stelt en ruimte maakt voor haar ervaringen.

Een trauma-sensitieve theologie in de praktijk

Een lijfelijke, trauma-sensitieve theologie: hoe ziet dit er vervolgens uit in de praktijk? Om van gemeentes (en andere christelijke contexten) 'trauma-sensitieve gemeenschappen' te maken,

moet er allereerst ruimte zijn om trauma en de gevolgen van trauma bespreekbaar te maken. Het is van belang dat predikanten en geestelijk verzorgers kennis hebben van trauma en wat voor gevolgen trauma kan hebben – en dat zij dit in hun werkveld kunnen toepassen. Daarbij is de rol van het lijf onmisbaar. Wat heeft je eigen lijf te vertellen, en het lijf van degene(n) met wie je spreekt?

Je kunt proberen dit te verwoorden, maar in een context van trauma werkt het soms beter om met andere werkvormen (voorbij de woorden) te werken: denk bijvoorbeeld aan tekenen of dansen, zoals we zagen in het voorbeeld uit de VPSG-cursus aan het begin.

Daarnaast is het mijn aanbeveling om samen met overlevenden van trauma na te denken over rituelen die hen zouden kunnen helpen bij de verwerking/verwoording van wat zij hebben meegemaakt, zodat hun trauma('s) ook een plek krijgen in de geloofsgemeenschap.

Tot slot wil ik het belang van inclusief taalgebruik onderstrepen als het gaat over beelden voor/van God die gebruikt worden in de liturgie en daarbuiten. Mijn eigen en ander onderzoek heeft aangetoond dat bepaalde godsbeelden triggerend kunnen zijn voor mensen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, maar dit kan ook voor andere vormen van trauma gelden. Welke godsbeelden als 'veilig' en welke als 'onveilig' worden ervaren, verschilt van persoon tot persoon. Ik pleit daarom niet vóór bepaalde godsbeelden (tegenover andere), maar voor een liturgie en geloofspraktijk waarin verschillende beelden met elkaar worden afgewisseld.

Tot slot

Trauma-sensitiviteit is nodig in een wereld die zich steeds meer bewust wordt van trauma en de (verwoestende) effecten ervan. We hebben

trauma-sensitiviteit nodig in onze theologie en we moeten ons lichaam meenemen in onze theologische doordenking en betekenisgeving. Alleen zo ontstaan trauma-sensitieve praktijken,

zoals we die bijvoorbeeld zagen in het voorbeeld van de VPSG-cursus. Als lijf en theologie samen mogen komen in een context na trauma, kan er ruimte ontstaan voor heling.

Marie Hansen-Couturier is sinds 30 maart 2025 predikant bij de Protestantse gemeente Tiel.

¹ Stichting VPSG bestaat sinds 1985. De organisatie is oecumenisch van opzet en wil beschikbaar zijn voor iedereen in de samenleving. Bij de VPSG werken levensbeschouwelijke counselors die mensen begeleiden rondom zingeving na seksueel misbruik. Zie ook: <https://zingevingnamisbruik.nl/>.

² Jennifer Baldwin, *Trauma-Sensitive Theology* (2019), 2 – eigen vertaling.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■ ■ ■ ■

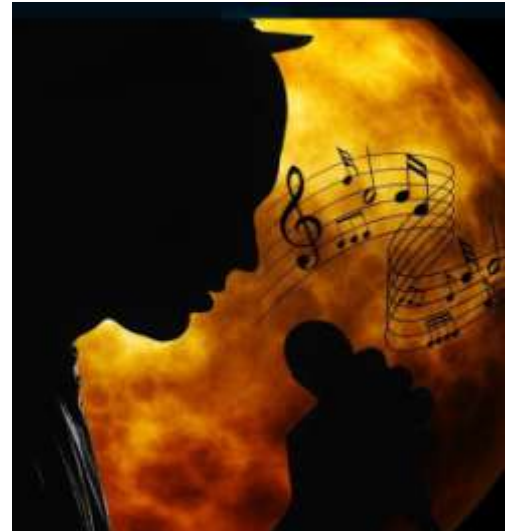
+++++

Geweldsincident tijdens de kerkdienst

door Dorien van Bosheide

Dit incident is gebeurd tijdens een kerkdienst met de PPC-afdelingen.

In het stiltecentrum is een koor aan het zingen terwijl de patiënten binnenkomen en een plek zoeken.

+++++

Context

Voordat een dienst met de PPC begint loop ik naar de collega's, geef hen een hand en zeg daarbij: Jullie weten hoe de patiënten uit hun bed zijn gekomen en grijp daar waar nodig in. Wacht daarin niet op een seintje van mij. Dit om te voorkomen dat tijdens een incident/calamiteit door een afwachter houding meer schade wordt aangericht dan nodig.

Gebeurtenis

Tijdens een kerkdienst met de afdeling PPC sprong een patiënt op met de liturgie in zijn hand. Hij wilde per se het gebed dat in de liturgie afgedrukt stond OP DIT MOMENT lezen. God had hem dit ingegeven en het moest nú.

Na de afspraak dat hij het gebed op een later moment mocht lezen ging hij terug naar zijn stoel en leek zich bij de situatie neer te leggen. Dit bleek een foutieve inschatting. Hij zat goed en

wel en de dienst ging verder. Onderwijl had ik oogcontact met mijn collega's. Een van de collega's ging naast de patiënt zitten.

Echter, binnen de minuut sprong hij weer op en in een oogwenk stond hij voor mij. Pakte me bij mijn ellebogen, tilde me op en 'plakte' mij tegen de muur achter de altaartafel. En daar hing ik naast het kruis. Mijn collega's waren snel ter plekke en één van hen wurmde zich tussen ons in en kon hem zo wegduwen van mij.

De patiënt liet los, ik viel op de grond en patiënt had vervolgens nog de gelegenheid om mij een aantal keer flink te trappen. Onvoorstelbaar wat er allemaal op één m2 kan gebeuren.

Gedachten

Toen hij de eerste keer naar voren kwam schreeuwde alles in mij: wees alert en blijf alert.

Dit kan fout gaan, kijk naar de collega's, dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Bij de tweede keer, waarbij hij mij beetpakte en naast het kruis plakte, kwam als eerste de theoloog in mij naar boven en dacht ik: ik hang naast het kruis, wat zou Jezus tegen mij zeggen?

Daarna: Hoe kan ik alles wat ik geleerd heb over de-escalerend handelen nu toepassen? Hoe kan ik toepassen wat ik bij de training fysieke weerbaarheid geleerd en geoefend heb? Ik kan niet uithalen met mijn armen en benen, geen knietje geven, niet wegrekken en zelfs geen kopstoot geven Hoe kom ik los? Patiënt was een kleine man, minstens een hoofd kleiner dan ik en vroeg mij werkelijk af hoe hij zoveel kracht kon inzetten om mij op te tillen, maar ook de kracht had om de collega's lang op afstand te houden.

Het was fijn om weer los te zijn, maar de trappen die hij vervolgens gaf riep de gedachte tevoorschijn: KLEINE grote klootzak!

Gevoel

Zoals hierboven beschreven schreeuwde bij de eerste confrontatie alles in mij: wees alert. Ik kreeg het koud, speeksel liep door mijn mond, voelde mijn benen trillen en mijn onderbewuste of buik sprak door een gevoel te geven dat het niet goed voelt.

Alles in mij reageerde, zowel fysiek als mentaal.

Toen hij terugging naar zijn stoel bleef het gevoel van waakzaamheid en gaf dit ook terug aan mijn collega's. We stonden goed met elkaar in contact. Toen één van de collega's van zijn afdeling ging naast hem zitten wist ik dat de collega's ook alert waren en dat voelde goed. Ik voelde en wist mij gesteund door mijn collega's en kon verder met de dienst.

Bij de tweede confrontatie, kwam verbazing, verbijstering, onmacht, grote onmacht naar

boven en ik realiseerde mij dat dit wel heel serieus was. Ik ging helemaal op scherp en voelde lijfelijk helemaal niets. Op dit moment ging ik helemaal in de stand: vechten. Vluchten of bevriezen was helemaal niet aanwezig, zelfs geen milliseconde. Ik werd als het ware boven mijzelf uitgetild en overzag de situatie. Ik zag en voelde mijzelf geplakt aan de muur. Ik zag de grote woede van de man en ik zag ook dat de woede groter was dan dat alleen dat moment. Het was niet alleen op mij gericht, er waren veel meer beelden waar hij tegen vocht. En dat riep naast onmacht ook angst op: Het zal toch niet zo zijn dat ik de dupe word van alle misstanden in zijn leven.

Op geen enkele wijze kon ik loskomen, tenzij mijn collega's deze man van mij los konden krijgen. Dat gebeurde gelukkig, maar dat hij vervolgens nog de kracht had om flink uit te halen was verbijsterend, confronterend, frustrerend en heel pijnlijk. Die lijfelijke pijn voelde ik wél.

Geur

Naast de vijf gebruikelijke G's wil ik een zesde inbrengen namelijk Geur. Toen patiënt de eerste keer naar voren kwam en afdwong wat hij wilde had hij een normale, niet-opvallende geur. Toen hij de tweede keer ineens naar voren kwam rook hij intens naar oud-inspannings-zweet. Die geur riep walging en braakneigingen op. Ik realiseerde mij dat ik een lage ademhaling moest houden, om zelf scherp te blijven, maar de adem werd mij letterlijk ontnomen.

Gedrag

Na de dienst zat ik nog volledig in de running. Er kwam nog een dienst die geleid moest worden. Er kwam een lid van het COT (calamiteiten opvangteam) naar mij toe en vertelde dat het incident heel serieus was. Ze drong erop aan om te gaan zitten en bood een kop koffie aan. Heel betrokken nam ze mij mee in een procedure. Dit moet je heel serieus nemen, het is niet niets. Bel je leidinggevende en vertel wat er gebeurd is. En je mag niet alleen naar huis rijden.... Ik dacht: Het lijkt wel of ze mij een trauma willen aanpraten. Ik heb nog een dienst, vooruit als je zegt dat het zo

serieus is, dan zal ik die overdragen, voor zover dat nog mogelijk is.

Mijn leidinggevende was er op dat moment niet, maar zijn partner wel en die reageerde met heel veel schrik en emotie en ik snapte daar nog steeds niets van. Ja, het is niet fijn, maar ik ben er goed vanaf gekomen. Toen mijn collega van het COT nogmaals vertelde dat ik niet alleen naar huis mocht rijden, ging ik helemaal in de steigers. Autorijden is één van mijn passies en ik wil zo ver gaan dat ik zal bellen bij vertrek vanuit de pi en ook bel bij thuiskomst.

De week na het incident ben ik gewoon aan het werk gegaan. Het advies van collega's was, waar ik overigens helemaal achter stond en in mee ging: je moet zo snel mogelijk weer aan het werk gaan, omdat je anders misschien wel niet meer durft. En dus ging ik gewoon weer aan het werk. Ik merkte bij mijzelf wel dat mijn onbevangenheid weg was.

Op dinsdag ben ik naar de PPC-afdeling gegaan waar patiënt verbleef en onder toezicht oog van een collega kwam het tot een gesprek.

Patiënt gaf aan dat hij niet zo had mogen handelen, maar God gaf hem de opdracht. Mijn eerste gedachte was: Ach, die man is ziek en kan er ook niets aan doen. Toen: Hoe hebben de collega's deze man ingeschat voor de kerkdienst? Het bleek dat hij pas in de week ervoor binnen was gekomen en zijn gedrag nog niet echt bekend was. Of zoals het genoemd werd: Hij was nog niet ingeregeld qua medicatie.

Mijn gedachte: 'ach, die man is ziek, hij kan er ook niets aan doen'. Daar ben ik van terug gekomen. Er ligt hoe dan ook een verantwoordelijkheid bij onszelf in ons handelen, ook al ben je patiënt.

In welke mate we hierin toerekeningsvatbaar zijn, kan best een vraag zijn, maar ontslaat ons niet van verantwoordelijkheid.

Gevolg

Van mijn eigen protestante collega's heb ik een prachtige bos bloemen gekregen. De directeur van de inrichting was werkelijk aangedaan en vroeg met grote regelmaat hoe het ging en of ik nog wel penitentiair scherp bleef. De Arbo-functionaris kwam met vreselijk veel papierwerk naar mij toe. Dit was om als het blijkt dat als gevolg van dit incident werkzaamheden niet meer uitgevoerd kunnen worden, alles goed gedocumenteerd is. En de vraag: 'Wil je aangifte doen?' Dat heb ik niet gedaan. Het was al zo massief wat er achter weg kwam en dan ook nog aangifte doen, daar ontbrak de ruimte en energie voor.

In de weken na het incident kwamen allemaal fysieke klachten op. Het leken klachten te zijn als gevolg van de trappen die ik had gekregen. Later bleek dat dit trauma-klachten zijn. Tot op de dag van vandaag komen deze klachten op. Er is goed mee te leven, maar wel altijd aanwezig in meer of mindere mate.

Cursus

Enige tijd na dit hele gebeuren gaf Ruard Ganzevoort de cursus 'Trauma en Geestelijke Verzorging'. Tijdens deze cursus viel veel op zijn plek.

Waaronder: Dat tijdens een traumatische ervaring alles teruggaat naar de hersenstam (het reptielenbrein) waar het mechanisme van vechten, vluchten of bevriezen naar voren komt. In mijn geval vechten.

Ook dat op het moment alles in de overlevingsstand gaat. Het gevolg is dat directe pijn niet of in veel mindere mate gevoeld wordt. Deze 'stand' duurt gemiddeld rond de veertien dagen, dan komt het lichaam weer in balans. Deze tijd moet niet veronachtzaamd worden. Ik wist dit niet en de mensen om mij heen ook niet, anders was ik wellicht een week met verlof gegaan/gestuurd. De fysieke klachten zijn altijd aanwezig en spelen op bij stress.

Ik kan de neiging hebben om door te gaan verder dan nodig en als de klachten opspelen is dit een teken van Ho Stop, Sta Stil en ga terug naar balans. Al met al is dit een ervaring die ik graag

had willen missen. Het heeft mij wel meer bewust gemaakt van wat veerkracht kan doen in mijn leven. Mijn werk is nog steeds het mooiste werk dat ik kan bedenken, ondanks.

Dorien van Bosheide is justitiepredikant

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■

+++++

Jules Kleedt Uit – over trauma's

door Fons Flierman

In de podcast [Jules Kleedt Uit - Dé podcast over psychiatrie](#) gaat psychiater Jules Tielens in aflevering 17 in op trauma's. In de volgende beschrijving geeft hij aan wat er aan bod komt.

+++++

Beschrijving

Wat is een trauma nu eigenlijk? Trauma's horen bij het leven maar toch lijkt het alsof er ondertussen een inflatie is van wat nu een problematisch trauma is. Trauma lijkt eigenlijk vooral heel veel te maken hebben met de context waarin het plaatsvindt. Wat is de betekenis voor degene die het overkomt. Daarbij is dus minder belangrijk wat nu echt het mentale of fysieke trauma is. Als sociale dieren hebben ingeboren drempel om elkaar echt kwaad te doen. Toch gebeurt het: oorlogen zijn van alle tijden en daar zit een interessante dynamiek achter. Hoe je als je als soldaat gedood hebt, hoe je daar weer met jezelf in het reine kan komen. Dit heeft opnieuw alles te maken met de context waar we net over hadden. Zowel bij daders als bij slachtoffers. Wat betreft deze context bespreken we het gegeven dat ieder mens een aantal illusies over eerlijkheid

en veiligheid in het leven heeft. En dat deze toch ook geschonden kunnen worden. We bespreken dat deze context cultuur en tijd gebonden is. 100 jaar geleden dacht men er totaal anders over wat nu eigenlijk een trauma was. De weging van een gepresenteerd trauma, en dus zeker ook van de context, is een belangrijke taak van de hulpverlener. Zo wordt een door mensen veroorzaakt, en zeker op opzettelijke wijze, trauma veel ernstiger ervaren dan bijvoorbeeld een trauma door natuurkrachten.

We bespreken ook het fenomeen weerbaarheid in deze context: trauma wordt altijd ernstiger beleefd wanneer men zich weerloos voelt. Dus ook je reactie op een trauma is relevant in de beleving ervan. Wanneer je het gevoel hebt krachtig te zijn en weerbaar en daar mogelijk ook naar gehandeld hebt, wordt een trauma

aanzienlijk beter verwerkt. Dit maakt ook dat wraak, door bijvoorbeeld aangifte, zinvol is in traumaverwerking; dit wordt helaas nogal eens vergeten.

Persoonlijk verder helpen

Deze podcast is een must voor iedere geestelijk verzorger. Niet alleen omdat geestelijk verzorgers in het werk met gedetineerden met trauma's te maken krijgen en met de aangereikte inzichten beter worden in het omgaan met mensen met trauma's. Maar vooral omdat er in dit gesprek over trauma's basale waarheden over het leven worden benoemd en juist geestelijk verzorgers in de gelegenheid zijn om met hun empathische houdingen en met gebruikmaking van hun arsenaal aan verhalen en rituelen beschadigde mensen persoonlijk verder kunnen helpen hun weg door het leven te gaan.

De ene klap is de andere niet, fysiek niet en vooral mentaal niet. In de boksring is het duidelijk wat een rake klap betekent, maar wanneer je op straat of thuis een klap krijgt is de betekenis daarvan niet zomaar vanzelfsprekend.

Het is dan even de vraag hoe die klap betekenis te geven – even, want linksom of rechtsom reageert iemand en laat zijn gedrag iets zien: hij vlucht, vecht of bevriest. Die fysieke reactie vertelt dus lang niet alles, want in de binnenkamer van het nadenken over de klap kan hij iemand meer pijn hebben gedaan dan aan de buitenkant zichtbaar was. Het vertrouwde geheel van verwachtingen en betekenissen waarmee iemand is opgegroeid kan namelijk ook een klap of meer nog een dreun hebben gekregen. Misschien gebeurde dat voor het eerst, was het een nieuwe en totaal onverwachte ervaring, maar het kan ook de bevestiging zijn van wat iemand al vaker heeft meegemaakt, namelijk voor de zoveelste keer een klap te verwerken krijgen van iemand die zijn macht laat zien. Klappen incasseren is een van de belangrijkste dingen die

een mens - van klein tot groot - moet kunnen. De podcast benadert deze menselijke conditie vanuit een psychiatrisch perspectief, maar niet zonder op de alledaagse psychologische realiteit van het moeten kunnen incasseren in te gaan.

Religie als betekenissysteem

De ene klap is de andere niet. Het betekenis gevend systeem waarmee iemand vertrouwd is vertelt hem hoe het zit. Dit geheel van (aan)geleerde ideeën over wat normaal is, vervult hier een niet te overschatten rol. Religie als betekenissysteem van geloofswaarheden, verwachtingen, overtuigingen en praktijken houdt mensen voor wat goed is en wat niet, en hoe te reageren op een klap op de wang.

Iemand de andere wang toekeren of iemand vergeving schenken zijn reacties die een hoge graad aan incasseringsvermogen veronderstellen. Geestelijk verzorgers bij justitie hebben te maken met mensen die in de gevangenis zijn beland, voor het eerst of voor de zoveelste keer, die moeten incasseren en het dus moeten hebben van hun betekenissysteem. Wat is er gebeurd?

Wat heb ik gedaan? Is dit wel eerlijk? Hoe moet het verder? Ze grijpen terug op alles wat ze geleerd hebben, wat hen vertrouwd is, en geven betekenis aan de situatie waarin ze nu zijn beland. Ze richten zich langzaam of snel op of zakken vroeg of laat alsnog door de knieën.

Pijn en het verhaal

De band met religie, met het geloof waarmee iemand is opgegroeid, doet iets, kan helpen, kan iemand sterker maken - al komt het tegendeel helaas ook voor. Hoe dan ook, justitiepastores verpersoonlijken de kracht van het geloof bij het incasseren van de harde lessen die het leven voor hem of haar in petto had. Empathisch luisteren naar iemands ervaringen en nieuwsgierig zijn naar zijn of haar levensverhaal kan bijdragen aan het creëren van mentale ruimte voor het kunnen

vertellen waar het leven pijn heeft gedaan en nog doet. Trauma's uit de vroege jeugd kunnen nog altijd zeer doen. En de pijn wordt mede veroorzaakt, dat is volgens mij een van de belangrijkste boodschappen van deze podcast, door de betekenis die iemand eraan gaf en nog steeds geeft oftewel door het verhaal dat hij of zij erover vertelt.

De justitiepastor kan iemand helpen door het er samen over te hebben en door de zelf gegeven negatieve maar vertrouwde betekenissen tegen het licht te houden en te heroverwegen. En door zo misschien ruimte te maken voor een ander licht op het verleden en op hem of haarzelf. Waarmee pastores een geëigende bijdrage toevoegen aan de therapeutische hulp die gedetineerden van gedragsdeskundigen krijgen. Met dit voor ogen: verhalen kunnen veranderen.

Dr. Fons Flierman

Adjunct-hoofdaalmoezenier en justitiepastor in PI Zwolle

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■

+++++

Van straffen naar vernederen

De urgentie van een politieke theologie van de enkeling

door Theo W.A. de Wit

Een van de teksten die ik las ter voorbereiding van de studiedag 'Politieke Theologie', georganiseerd door het Rotterdamse Trainingscentrum Kor Schippers¹, was het aardige boekje van Herman Meijer over de theoloog Rochus Zuurmond.²

+++++

Politieke Theologie

Alleen al de titel van dat boek *Blijf bij je bevrijder* confronteert mij met de vraag: wie of waar is eigenlijk mijn 'bevrijder' waar ik trouw aan kan blijven? Ik moet erkennen dat mijn trouw of binding er heel anders uitziet, ja dat ik ook sceptisch ben over het hele schema of frame bevrijding versus onderdrukking waarop de theologie van Zuurmond hoe dan ook is gebaseerd. Het is vandaag ook moeilijk om de imperatief *Blijf bij je bevrijder* niet onwillekeurig in verband te brengen met de recente ontwikkelingen in de Verenigde Staten. Talloze mensen meenden trouw te moeten blijven aan onze bevrijder in de Tweede Wereldoorlog, en komen er nu tot hun schrik achter dat die bevrijder zich inmiddels in hoog tempo tot een corrupte autocratie ontwikkelt die er niet voor

terugdeinst het aan te leggen met de meest repressieve en gewelddadige dictaturen van onze tijd. Maar ook aanhangers van de zogeheten theologie van de bevrijding uit Latijns-Amerika waarmee ik in de jaren zeventig kennismakte kunnen erachter komen dat hun 'bevrijdingsbeweging' zich ontwikkelde tot een genadeloze dictatuur – ik doel bijvoorbeeld op de sandinistische bevrijdingsbeweging en daaraan gelieerde politici zoals Daniel Ortega, sinds 2016 feitelijk voor het leven de zittende president die oppositie zo goed als onmogelijk maakt. Ik las onlangs nog een reisverslag van Frank Westerman, destijds ook enthousiast over de sandinistische revolutie, met de veelzeggende titel *Wie een tiran van de troon stoot, wordt er zelf een – zo ging het ook in Nicaragua*.³ Al eind jaren zeventig vroeg ik mij af of er in dat nogal

massieve begrippenpaar

‘onderdrukking/bevrijding’ niet regelmatig een politiek ideaal huist dat naar zijn consequenties totalitair is, een ‘politiek van de finale ontknoping’ dus, zoals in het marxistische vergezicht van een klasseloze maatschappij of Fukuyama’s gedachte van een einde van de geschiedenis die een einde zou maken aan alle machtspolitiek.

Het boekje van Herman Meijer stimuleerde mij dus aan *soul searching* te doen, en mijzelf de vraag te stellen of er wellicht toch een ervaring te noemen is waaraan ik op mijn manier trouw ben gebleven – in mijn belangstelling, aandacht, veld van onderzoek, fascinaties. Ik kwam tot het volgende.

Huivering

Als kind opgegroeid in een Rooms-Katholiek gezin was ik het meest getroffen door het lijdensverhaal, preciezer: door één detail daaruit. Op Goede Vrijdag gingen wij vanzelfsprekend naar de Barbarakerk in Bunnik. Om drie uur in de middag – het ‘middaguur’ waarop Jezus volgens de evangeliën gestorven is – was er een korte plechtigheid in een kerk die volledig was ontdaan van alle ornamenten, bloemen en andere barokke versierselen en parafernalia, dus van al datgene dat katholieke kerken zo herkenbaar maakt. Het kruisbeeld was dan omwikkeld met een eenvoudige parse doek.

Dan werd het lijdensverhaal voorgelezen. Zoals we allemaal weten eindigt dat met Jezus’ kruisdood. Die dood is geen mythologie, geen narratief aanslibsel of latere toevoeging, deze gebeurtenis wordt namelijk ook bevestigd door niet-Bijbelse bronnen.

Het is de harde kern van de evangeliën.

Dan is er, net voordat Jezus de geest geeft, dat beroemde gesprek van Jezus met de twee misdadigers die samen met hem gekruisigd worden. En dan komt het. Bijvoorbeeld in de versie van Lukas: ‘Rond het middaguur werd het

donker in het hele land omdat de zon verduisterde. De duisternis hield drie uur aan. Toen scheurde het voorhangsel van de tempel doormidden.’ Waarna Jezus de geest geeft met de woorden: ‘Vader, in uw handen leg ik mijn geest’. (Luc. 23) Of bij Marcus, volgens sommigen het oudste evangelie: ‘Op het middaguur viel er een duisternis over het hele land, die drie uur aanhield. Aan het einde daarvan, in het negende uur, riep Jezus met luide stem: *Eloï, Eloï, lema sabachtani?*, mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?’ Mattheüs heeft het zelfs over de aarde die begon te beven en over rotsen die spleten. (Mt. 27) Welnu, het zijn deze kosmische trillingen, splijtingen en verduisteringen die mij als kind aangrepen en een huivering in mij teweegbrachten, een huivering die ik tot op de dag van vandaag kan ervaren. En voor zover ik als politiek filosoof zoiets als een eigen ‘theologie’ heb ontwikkeld, gaat de wereldgeschiedenis voor mij primair over deze splijtingen, trillingen en verduisteringen, die zich ook in niet-geografische, bijvoorbeeld militaire, politieke en morele betekenissen ook na Jezus’ dood eeuw na eeuw en dag na dag herhalen - vandaag bijvoorbeeld in Gaza.

Voor mij is Goede Vrijdag dan ook de kern van de evangeliën, niet de gezelligheid en sentimentaliteit rond de geboorte van een kind met Kerstmis, niet Pasen - de verbazing over een leeg graf - of Pinksteren: apostelen die de geest krijgen. Maar ik doe natuurlijk mijn best te geloven dat Jezus zoals Mattheüs schrijft ‘na drie dagen is opgestaan’ (Mt 27), anders wordt mijn geloof wel erg *aporetisch* – letterlijk: zonder

uitweg. Misschien, zo houd ik mijzelf voor, is er van een vorm van opstanding sprake, telkens wanneer mensen de moed opvatten op te staan tegen lieden die, dikwijls zelfs met een goed geweten, onschuldigen oppakken, vastzetten, mishandelen, beoorlogen, vernederen – op dat laatste woord kom ik nog terug. Op dit punt convergeert mijn geloof dan weer wel enigszins met dat van Rochus Zuurmond.

Uitzonderingstoestand

Laat ik nog wat toelichten tot welke andere intellectuele en affectieve fascinaties deze kinderlijke oerervaring van huiver in mijn leven heeft geleid, en tot welke vorm van trouw. Ik noem er enkele, maar kan er slechts één uitwerken, namelijk de kennismaking met de wereld die gevangenis heet. Welnu, te midden van het enthousiasme voor de Latijns-Amerikaanse bevrijdingstheologie en de Duitse voorganger daarvan vanaf eind jaren zestig, de zogeheten *Neue Politische Theologie*, met illustere namen als de vorig jaar overleden Jürgen Moltmann, Dorothee Sölle of Johann Baptist Metz, stuitte ik op een Duitse voorganger van ‘politieke theologie’ waarnaar dat *Neue* impliciet en afgrenzend verwijst, namelijk het boekje *Politische Theologie* van Carl Schmitt uit 1922 – Schmitt, de briljante jurist in de Republiek van Weimar die in 1933 de kant van Hitler koos.⁴ Toen ik dat geschrift voor het eerst las kon ik het slechts met moeite met theologie in verband brengen, het bleek een juridisch traktaat over het begrip ‘soevereiniteit’, dat begint met de even apodictische als huiveringwekkende zin: ‘Soeverein is degene die over de uitzonderingstoestand beslist’. Ik was bekend met dat begrip *Ausnahmezustand*, en wist vooral ook dat het uitroepen van de uitzonderingstoestand tot het arsenaal van autoritaire of dictatoriale maatregelen hoort – denk aan het Zuid-Afrikaanse Apartheidsregime of de militaire dictaturen waartegen onder meer de theologie van de bevrijding in opstand kwam. Inmiddels zijn maatregelen die in naam van nood- en uitzonderingstoestanden worden afgekondigd ook voor de nieuwste generaties in ons eigen land niet meer volledig onbekend – denk aan de

maatregelen ten tijde van de pandemie toen wij plotseling met contactverboden en avondklokken te maken hadden, of –nog recenter– de poging van de huidige coalitie om asielmaatregelen er via het uitroepen van de noodtoestand door te drukken, waarbij dus het parlement buiten spel wordt gezet.

Zelf wilde ik in de jaren zeventig al het naadje van de kous weten over Artikel 48 van de overigens zeer liberale Grondwet van Weimar, het zogeheten dictatuurartikel dat het de president mogelijk maakte maatregelen te nemen zoals de ontbinding van het parlement en de opschorting van bepaalde burgerrechten. Inmiddels weten wij dat dat alles in 1933 is uitgelopen op een van de meest huiveringwekkende regimes ooit.

Liefde voor de naaste

Mijn proefschrift over Carl Schmitt uit 1992 had als motto een uitspraak van de Franse denker Georges Bataille. Ik vertaal: ‘Ik geloof dat er voor een mens niets belangrijkers is dan te erkennen dat hij gewijd is aan, gebonden is aan datgene wat hem het meest afschuw inboezemt, dat zijn weerzin het meest provoceert.’⁵ Ik meen dat dat geen onchristelijk statement is van een denker die met regelmaat een ‘atheïstische katholiek’ is genoemd. Ook bij een groot theoloog als Kierkegaard zijn uitspraken in deze richting te vinden. Liefde voor de naaste, zo lezen we bij hem bijvoorbeeld, is iets heel anders dan liefde voor degene die je nader is dan alle anderen, die je voorliefde heeft – dat laatste is een vorm van zelfliefde en ‘doen niet ook de heidenen hetzelfde’?, zo citeert Kierkegaard Lukas 10, 29. In een opstel over de menselijke waardigheid schrijft de Israëlitische filosoof Avishai Margalit: ‘Het is gemakkelijk om moreel respect op te brengen voor vrouwen en kinderen die eruitzien alsof Murillo ze geschilderd heeft. Maar het is moeilijk mensen te respecteren die in de stront zitten.’⁶ Inderdaad, in een wereld waarin *lookism* hoogtij viert (waaronder de positieve discriminatie van mooie en succesvolle mensen) en waarin vooral aabare mensen en dieren aandacht krijgen, in die wereld is respect voor losers en criminelen een soort vloeken in de kerk.

In zijn recente herlezing van de Bergrede in een Amersfoortse kerk stelt Arnon Grunberg de prikkelende vraag of de Trump-revolutie, die niet uitsluitend in Amerika woedt en veel varianten kent in allerlei landen, als een antwoord kan worden gezien op de ethische opdracht tot vervolmaking uit de Bergrede. 'Wij kunnen de vervolmaking van het universalisme niet meer verdragen, wij willen eerst', zo schrijft hij. En: 'Hoeveel vervolmaking verdraagt de mens eigenlijk?'

Zelf denk ik dat wij afstand moeten doen van universalistische bevrijdingsideologieën, dus van doctrines die de hele mensheid willen bevrijden, maar vast moeten houden aan die veeleisende universele vorm van respect ten opzichte van individuele mensen waarover Margalit het heeft en aan instituties die dit mogelijk maken.

Death Man Walking: trouw blijven aan een moordenaar

Een voorbeeld van deze veeleisende vorm van respect is voor mij de film *Death Man Walking*, waarin de zuster Helen Prejean een man bijstaat die tot de doodstraf is veroordeeld. Het loont de moeite daar even op in te gaan. De film doet geen enkele moeite om het misdrijf van Matthew Poncelet, een verkrachter en moordenaar, te relativiseren of zelfs maar van een verzachtende context te voorzien.

Toch blijft Helen hem op haar wijze trouw tot aan zijn executie, iets waarvoor ze een hoge prijs betaalt.

Niet alleen de nabestaanden, ook haar eigen familie en de mannelijke geestelijke die ze over haar bezoeken aan Poncelet vertelt wantrouwen haar motieven of begrijpen niets van haar trouw aan deze man die zelfs in zijn dodencel nog racistische nazitaal uitslaat. Om de politiek-theologische dimensie van deze vorm van geestelijke begeleiding op het spoor te komen zal ik iets dieper ingaan op de religieuze beelden en voorstellingen in deze film.

'Gelovigen geloven helemaal niet in een godsbeeld'

Als leidraad neem ik daarbij een uitspraak van de theoloog Erik Borgman, die in een van zijn boeken schrijft: 'Gelovigen geloven helemaal niet in een godsbeeld'.⁷ Hoe vreemd het ook klinkt, geloven betekent vóór alles scepsis en *ongeloof* jegens de heersende interpretatieschema's, ingesloten frames en nauwelijks bewuste maatschappelijke evidenties en beelden die het gebied dat men gemeenlijk 'geloof' of 'religie' noemt en met een woord als 'God' associeert domineren. De film laat de botsing zien van ten minste drie verschillende vormen van politieke theologie die zich aanbieden als antwoord op de ervaring van *uitzichtloosheid* die niemand van de protagonisten in deze film bespaard blijft.

God als Godfather

Beginnen we bij Matthew Poncelet. Reeds in de eerste brief die hij vanuit de gevangenis aan Helen stuurt en waarbij hij vermeldt dat ze hem 'gaan braden' (dus: executeren), beschrijft hij een droom waarin God verschijnt met een koksmuts op die hem 'likkebaardend in de broodkruimels rolde.' God is hier voor Matthew de opperbeul in religieuze gestalte, een figuur die in de theologie wel bekend staat als de soevereine rechter-god uit de late Middeleeuwen.

De non die hij vervolgens ontmoet blijkt anders dan hij verwacht geen representant van een religieus systeem met God als *Godfather* of rechter-beul aan het hoofd. 'Je lult ten minste niet over hel en verdoemenis', zegt hij tegen Helen. Ook over Jezus heeft hij zo zijn opvattingen, die ontleent lijken aan de *one-liners* waarmee evangelische televisiedominees furore en geld maken: 'A holy man, did good, is in heaven, praise Jesus!' Jezus stelt hij zich voor als een goedwillende welzijnswerker uit de jaren zeventig, een ongevaarlijke sul die zo gek was zijn belagers de andere wang toe te keren – een beeld dat overigens niet zoveel verschilt van dat van de gemiddelde middelbare scholier vandaag die sandalen *Jezusnikes* noemt.

En wanneer Helen hiertegen protesteert en Jezus een 'rebel' noemt, valt hij terug op zijn vertrouwde gedrag, waarin de ander altijd ofwel een opzij te schuiven obstakel ofwel een instrument van het

eigenbelang is. Matthew annexeert de religieuze figuur 'Jezus' en de God waarin deze non schijnt te geloven dus onmiddellijk voor zijn eigen doeleinden. Als Jezus dan een *rebel* was zoals Helen beweert, dan was hij dus 'net als ik', zo weet hij plotseling. En wanneer hij in zijn dodencel voor het eerst een blik in de Bijbel heeft geworpen, meldt hij opgetogen aan Helen: 'God en ik hebben alles vereffend'. God is voor hem dan ineens een vrijgeveige inspecteur van de belastingen geworden met wie je na een onderonsje kwijtschelding van je schulden kunt regelen. Helens activiteit bij dit soort interpretatiegeweld (naar mijn mening niet de minst gevaarlijke vorm van geweld) bestaat uit weinig anders dan protest aantekenen.

De God van het sacramenten-fetisjisme

Een tweede vorm van politiek-theologisch geloof waarmee Helen noodgedwongen de confrontatie aangaat wordt vertegenwoordigd door de al genoemde priester aan wie ze regelmatig toestemming moet vragen voor haar activiteiten. Voor hem hoort het geval Matthew Poncelet tot de kerkelijke routine die dient te worden afgewerkt, het liefst door een lid van de mannelijke clerus. Als hij de laatste sacramenten maar krijgt toegediend, dan verschijnt hij straks niet helemaal met lege handen voor Gods aangezicht. In dit sacramentenfetisjisme functioneren deze als een soort wisselgeld om de goddelijke rechter gunstig te stemmen. De religie die deze geestelijke representeert is een functioneel onderdeel van een maatschappelijk en politiek systeem dat culmineert in de doodstraf. Hij kent de Bijbelcitaten die dit systeem moeten schragen, en die werpt hij Helen dan ook voor de voeten.

Het is niet toevallig dat juist hij, in dienst van dezelfde kerk en formeel deelgenoot in hetzelfde katholieke geloof, Helen uiteindelijk letterlijk eenmaal de adem beneemt zodat zij flauwvalt. Want wanneer ook de religie waaruit zij haar kracht put een integraal onderdeel van een uitzichtloze *samenhang van krachten en machten* is geworden, dan is die keten totaal en onontkoombaar geworden. Anders gezegd: wanneer *justice* in de zin van genoegdoening en vergelding tot en met de doodstraf *alles* is, en wanneer dit systeem van vergelding bovendien wordt gesanctioneerd door een God die de

religieuze bezegeling is van dit systeem, dan is er geen uitweg, en dan is ook haar werk zinloos en hopeloos.

The face of love

Hoe staat het nu, ten slotte, met het politiek-theologische 'geloof' van Helen? Wat de kijker naar deze film opvalt is niet zozeer haar 'geloof', wanneer men dat associeert met een gehechtheid aan geloofswaarheden, maar juist haar sensibele en *tegenwoordigheid van geest* die met een bepaalde mate van onzekerheid en *niet-weten* gepaard gaat. Natuurlijk, zij laat zichzelf leiden door enkele even eenvoudige als grondeloze overtuigingen, die ze verleggen en bijna verontschuldigen aan anderen voorlegt. Bijvoorbeeld door de overtuiging dat 'iedereen méér is dan zijn slechtste daad', of door de praktijk van Jezus die armen, bedelaars en prostituees 'hun eigenwaarde teruggaf'.

Helen wantrouwt het hele onderscheid tussen gelovigen en ongelovigen, wanneer daarmee bedoeld is dat de eersten iets bezitten (een waarheid of zekerheid, of zelfs een soort verzekeringspolis voor het hiernamaals) dat ongelovigen ontberen. Wanneer de vader van een van Poncelets slachtoffers haar aan het eind van de film indeelt bij de 'gelovigen' (ze is immers religieuze, nietwaar) en haar toevoegt 'U heeft uw geloof', antwoordt Helen dan ook: '*It's not faith, its work*'.

Dat een mens 'meer waard is dan zijn slechtste daad' is dan ook geen metafysische waarheid, maar iets dat alleen door ons 'werk' misschien waar wordt.

De mens als icoon van God

Wat wil ik met deze verwijzingen naar het functioneren van religieuze codes (gelovig/ongelovig, hemel/hel, zekerheid/onzekerheid) en religieuze namen en taal (God, Jezus, non, etc.) zeggen over het soort politieke theologie dat het beoefenen waard is?

Allereerst dat dat de afbouw en onteigening van overgeleverde voorstellingen die onvermijdelijk kleven aan God, religie en geloof, Bijbel en de figuur van Jezus, deel uitmaakt van de methode van een *prison chaplain* als Helen.

Vervolgens dat de uitweg die zij zoekt niet door middel van bestuurlijke ingrepen of juridische reglementering valt te organiseren of te plannen, al is er in haar aanpak wel een zekere methode te ontdekken. En tenslotte: zij *toont* zich op sommige momenten in wat Helen zelf 'het gezicht van de liefde' (*the face of love*) noemt. Wanneer Matthew dan tenslotte inderdaad ter dood wordt gebracht, kijkt hij Helen tijdens die laatste ogenblikken van zijn leven liefdevol in de ogen. Men kan die laatste scène afdoen als sentimentalisme of religieuze kitsch.

Zelf denk ik inderdaad dat je het bij de begeleiding van gedetineerden, iets wat ik de laatste paar jaar via cursussen in gevangenissen ook probeer, ook zonder zo'n 'beloning' moet kunnen stellen. Ik ben het dan ook eens met Margalit, die betoogt dat het bij het respect dat wij mensen – alle mensen – verschuldigd zijn niet draait om 'iets wat mensen veredelt', een of ander 'reddend kenmerk': bijvoorbeeld het vermogen van de mens, de (morele) rede te gebruiken, zijn of haar kwetsbaarheid voor lijden (dus zijn potentiële slachtofferschap), zijn of haar creativiteit of prestaties. Deze kenmerken hebben namelijk allemaal hun keerzijden. Voor elk kenmerk 'bestaat er wel een ziekte of een tekort dat bepaalde mensen van dit kenmerk berooft', zodat *ontering* en vernedering dan een mogelijkheid wordt. Daarom stelt Margalit een 'humanistische versie' voor van de religieuze idee dat elke mens een 'icoon van God' is. Daarbij citeert hij Wittgenstein: 'Het menselijke lichaam is de beste voorstelling van de menselijke ziel'. Als voorbeeld noemt hij Saddam Hoessein, die misschien wel 'een van de

minst onschuldige mensen op aarde was'. Het was meer dan begrijpelijk dat mensen destijds de vele standbeelden van Saddam Hoessein, die symbolen van politieke persoonsverheerlijking, omverhaalden en onteerden toen er een einde kwam aan zijn tirannie. Maar 'wie spuugt of urineert op de mens Saddam, ontwijdt de icoon van een menselijk wezen', zo schrijft hij.⁸ Wat dit betreft is de huidige discussie over onze overvolle gevangenissen onheilspellend. In de huidige coalitie zijn er nogal wat lieden die bezwijken voor de oeroude verleiding van de *straf binnen de straf*: de vrijheidsbeneming is niet genoeg, ook binnen de gevangenis moet het straffen doorgaan zodat straffen overgaat in vernedering. Daar schuilt het gelijk van Margalit die in een briljant boek uit 1996 getiteld *The Decent Society* betoogt dat vernedering, vooral ook publieke vernedering, erger is dan onrecht.⁹ Ook in de wereldpolitiek ziet men vandaag de terugkeer van de openbare vernedering. Denk aan de vernedering van president Zelenski door Trump en Vance, twee 'schoolpleinbullebakken' naar de woorden van Ben Hodges, oud-commandant van het Amerikaanse leger in Europa. Denk aan de recente onbeschofte en wrede behandeling en uitzetting van vermeende Venezolaanse bendeleden door de VS aan El Salvador. En denk vooral ook aan de genocidaal geworden staat Israël die een heel volk heen en weer jaagt als een zak knikkers, en aan het totale gebrek aan een moreel kompas van onze huidige regering die nog onlangs weigerde dit te veroordelen. Het is deze hedendaagse overgang van onrecht naar vernedering die de barsten, splitsingen en splijtingen waarover het lijdensverhaal het heeft voor mij actualiseert. Het is de moeite waard hiertegen de politieke theologie van de enkeling te plaatsen. Wat wij met die politieke theologie kunnen redden, is zowel weinig als veel: geen betere wereld, wel de eenheid van de mensheid.

Prof. dr. Theo de Wit is politiek theoloog en filosoof. Hij is emeritus hoogleraar aan Tilburg University en gasthoogleraar aan de Universiteit Stellenbosch.

¹ Studiedag 'Politieke Theologie. Is er in deze tijd behoefte aan Politieke Theologie? Zo ja, voor wie is dat helpend en ondersteunend?' op 11-04-2025 te Rotterdam.

² Herman Meijer, *Blijf bij je bevrijder. Theologisch portret van Rochus Zuurmond, Ophef*, Nummer 3, 2022.

³ Frank Westerman, *Wie een tiran van de troon stoot, wordt er zelf een – zo ging het ook in Nicaragua*, in: NRC, 14-03-2025.

⁴ Carl Schmitt, *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, Duncker & Humblot, Berlin, 1922.

⁵ Theo W.A. de Wit, *De onontkoombaarheid van de politiek. De soevereine vijand in de politieke filosofie van Carl Schmitt*, Ubbergen, Pomppers, 1992, p. 5.

⁶ Avishai Margalit, 'Menselijke waardigheid tussen kitsch en vergoddelijking', in: *Nexus* 50, 2008, 555-569.

⁷ Erik Borgman, *Overlopen naar de barbaren: Het publieke belang van religie en christendom*, Zoetermeer: Klement, 2009, 24.

⁸ Avishai Margalit, 'Menselijke waardigheid tussen kitsch en vergoddelijking', 561 en 568.

⁹ A. Margalit, *The Decent Society*, Harvard University Press. 1995.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■

+++++

De Dag van de Gevangene - zondag 12 oktober 2025

door Fons Flierman

Voor het tweede achtereenvolgende jaar vragen het Protestantse en Rooms-katholiek Justitiepastoraat samen met Stichting Epafras, Stichting Exodus Nederland, Stichting Gevangenzorg Nederland en Kerken met Stip aandacht voor gedetineerden in Nederland en daarbuiten.

Bevorderen en versterken

Het doel van deze dag is te werken aan meer begrip voor gedetineerden en hun families, zonder daarbij voorbij te gaan aan het leed dat slachtoffers van criminaliteit is aangedaan.

De geestelijke zorg die het justitiepastoraat gevangenen biedt, is een belangrijk maar vaak onzichtbaar werk. En dat geldt helaas ook voor veel kerken.

Met *De Dag van de Gevangene* hopen de deelnemende organisaties bij te dragen aan het bevorderen en versterken van de relatie tussen de leefwereld van de gedetineerden binnen de

muren van een gevangenis en de maatschappij daarbuiten.

De kerk binnen

Het Justitiepastoraat en de deelnemende organisaties weten als geen ander dat gevangenen zich in een gesloten omgeving bevinden waar strikte regels en beperkingen gelden. Dat ze vaak worstelen met eenzaamheid, schuld en onzekerheid. Dat ze behoefte hebben aan een luisterend oor, reflectie en troost. En dat ze er baat bij hebben om deel te nemen aan de geloofsgemeenschap in de gevangenis, aan de

vieringen op zondag en aan leergemeenschap die de kerk binnen ook wil zijn.

Kans om te veranderen

De vrijwilligers van Exodus en Gevangenzorg ondersteunen de pastores en predikanten door onder andere kerkdiensten en andere activiteiten te helpen organiseren en door gevangenen te bezoeken. Ze hebben ook aandacht voor de families van gevangenen, die vaak te maken hebben met verdriet en schaamte. Het Justitiepastoraat en de andere organisaties helpen gevangenen ook bij hun re-integratie in de samenleving na hun vrijlating, ook wanneer een gevangene na een straf in een buitenlandse gevangenis naar Nederland terugkeert. Zij zien in gevangenen gewone mensen, die net als iedereen via geloof en steun de kans hebben om te veranderen.

Uitnodiging

Het Justitiepastoraat nodigt kerkelijke gemeenten en parochies uit om in de aanloop naar *De Dag van de Gevangene* nieuwsgierig te worden naar

de mensen die tijdens hun detentie in de gevangenis, een tbs-kliniek of een jeugdinrichting met het pastoraat in aanraking zijn gekomen. Dat gebeurde aan hun kant namelijk ook uit nieuwsgierigheid en wel nieuwsgierig naar wat het geloof en wat de kerk voor hen kan betekenen en soms ook wat zij voor de kerk kunnen betekenen. En dat blijkt vaak veel meer dan gedacht.

Samen met de deelnemende organisaties willen de protestantse en katholieke justitiepastores met *De Dag van de Gevangene* bijdragen aan het dichterbij brengen van mensen voorbij de bekende scheidslijnen.

Zo is *De Dag van de Gevangene* ook een uitnodiging om een eerste stap te zetten als antwoord op de bijbelse opdracht om gevangenen te bezoeken.

Dr. Fons Flierman is adjunct hoofdaalmoezenier

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

— — — —

+++++

Stichting Solvere4u:

Zingevende Pelgrimages voor Ex-Gedetineerden

Interview met Bert Simons, penningmeester van de stichting

door de redactie

Menigee die Lourdes als pelgrim heeft bezocht, komt gesterkt en bemoedigd weer terug. Er zijn veel pelgrims die hierop hopen en met een groep meegaan. Zo zijn pelgrimages voor bijvoorbeeld zieken, motorrijders, jongeren, en slachtoffers van geweldsmisdrijven.

Er is nu ook de mogelijkheid om als ex-gedetineerde met een groep mee te gaan die deze achtergrond deelt.

Hieronder een interview met Bert Simons, penningmeester van de stichting Solvere4u.

Bert, kunt je ons meer vertellen over de oprichting en missie van Stichting Solvere4u?

Toen Jan van Lieverloo en ik een keer in Lourdes waren, in het kader van een reis van de Stichting Pelgrimage Slachtoffers Geweldsmisdrijven, was onze droom om in de toekomst ook pelgrimages voor ex-gedetineerden te organiseren. Met de Stichting Solvere4u (solvere = ontknopen, losmaken) zetten we nu een flinke stap in het realiseren hiervan.

Het doel is om bij te dragen aan existentiële heroriëntatie, heling en, indien mogelijk, vergeving en verzoening. We geloven dat deze pelgrimages een krachtig middel zijn om

persoonlijke transformatie te bewerkstelligen en een nieuw perspectief op het leven te bieden.

Wat houdt een zingevende pelgrimage precies in?

Deelnemers zijn niet alleen fysiek onderweg maar maken ook een innerlijke reis. We bieden begeleiding, reflectiemomenten en rituelen die deelnemers helpen bij het verwerken van hun ervaringen en het vinden van nieuwe zingeving. Tijdens de reis van 8 dagen zullen we deels een eigen programma volgen en deels aansluiten bij het algemeen programma van het Huis voor de Pelgrim.

We gaan met maximaal 8 deelnemers. Als begeleiding gaan 2 justitiepastores mee, een oud-casemanager en een hoteleider. Eventuele medische assistentie is beschikbaar.

Hoe selecteer je de deelnemers aan deze pelgrimages?

De selectie van deelnemers gebeurt door twee ervaren justitiepastores. We kijken naar de bereidheid van de deelnemers om actief deel te nemen aan het proces en hun motivatie om aan persoonlijke groei te werken. Daarnaast houden we rekening met praktische aspecten, zoals de haalbaarheid van deelname en de ondersteuning die nodig is tijdens en na de pelgrimage.

Blijft het bij een pelgrimage naar Lourdes?

De reis in 2026 beschouwen we als een pilot. Afhankelijk van het resultaat zullen we kijken naar het vervolg: meerdere pelgrimages naar

Lourdes en wellicht ook naar andere bestemmingen.

Wat kunnen de collega's in de inrichting betekenen?

De Stichting komt binnenkort met flyers die aan belangstellende gedetineerden kan worden uitgereikt.

Je kunt alvast een kijkje nemen op de website (Solve4u.nl) om te zien wie in aanmerking zou kunnen komen om mee te gaan. Het ligt voor de hand dat eventuele deelnemers aan de pelgrimage in 2026 vrijkomen in 2025, om mee te kunnen doen aan het voorbereidingstraject. Het is goed om kandidaten erop te wijzen dat vooraf een screening plaatsvindt. Ook goed om te weten: we kiezen ervoor om kandidaten met een vergelijkbare detentie achtergrond de reis te laten maken.

Hoe kunnen geïnteresseerden of organisaties bijdragen aan het werk van Stichting Solve4u?

Het Solidariteitsfonds R-K Gevangenispastoraat heeft met een forse donatie de start van de stichting mogelijk gemaakt. We willen de reis (die per deelnemer ruim duizend euro zal kosten) tegen gereduceerd tarief aanbieden. Mogelijk kan de ex-gedetineerde zelf sponsoren vinden, maar de stichting gaat zelf ook actief op zoek.

Financiële bijdragen zijn uiteraard van harte welkom op rekening NL92 RABO 0105 6438 15 t.n.v. Stichting Solve4u.

solve4u.nl

Redactie *Pastorale Verkenningen*

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

— — — —

+++++

Onvrijwillig tijdreizen

door Reniér Smeets

+++++

Het is een koude ochtend in april. De binnenkant van mijn tent is bekleed met een dun laagje ijs. De zon heeft zich nog niet laten zien en de natuur lijkt haar adem nog even in te houden. Zelfs de vogels wagen zich er nog niet aan, op één verwarde ransuil na die met zijn kreten het vermoeden wekt dat er in de verte een kat onvrijwillig uit elkaar getrokken wordt. Ik moet mijzelf eraan herinneren dat ik de verkoper van mijn slaapzak een uitbrander geef zodra ik hem weer zie want zijn woorden omtrent het beloofde comfort, zelfs bij temperaturen onder de 10 graden Celcius, zijn niets meer dan verbale diarree.

Opeens hoor ik een stem. Meerdere stemmen. Mensen die duidelijk wakker zijn en op niets goeds uit zijn. Mijn tent wordt standje kernsplitsing open geritst. "Eruit, binnen vijf minuten buiten aangekleed staan met je backpack ingepakt en klaar."

Och heden. Het zijn de gevreesde "mannen in het rood" zoals ik ze gedoopt heb. Het zijn de mannen die de komende vier dagen en drie nachten het over mij te zeggen hebben en die het circus organiseren en leiden. Behalve de slaapzakkenverkoper moet ik mij ook eraan herinneren dat ik de opleidingscoördinator van de afdeling theologie een bezoekje moet brengen, want een vierdaagse survival met oud-mariniers en hun fratsen is echt overkill. Met geriatrische geluiden kom ik uit mijn tent en

enigszins bij bewustzijn sluit ik mij aan bij de rest van de groep. Ik lees hun gezichten. Volgens mij heeft niemand geslapen. De donkere kringen onder de ogen zijn bij iedereen vertegenwoordigt. Als kers op de taart komt een ijskoude wind de heuvels van Tros-Pont en iedereen reageert er meteen op: het gezicht wat in de sjaal duikt, de handen en armen langs het lijf en langzaam horen we onze opdracht voor vandaag: lopen, heel veel lopen. En tussendoor willekeurige opdrachten uitvoeren die de gevreesde mannetjes in het rood ons opdragen te doen. Ik heb vanuit mijn tijd bij de padvinders veel eelt op mijn voetzolen gekweekt, maar dit is zelfs voor mijn doen veel.

Na een aantal uur komt de zon over de Belgische heuvels tevoorschijn en het is alsof ik een oude vriend tegenkom die ik zonder woorden kan en mag begroeten en die voorlopig nog even blijft hangen zonder dat ik daar veel voor hoef te doen.

De dag vliegt voorbij en tot mijn verbazing hebben we met de groep bijna 30 kilometer afgelegd. Ik val met een plof op de bank en ik heb de illusie van rust: de mannetjes in het rood komen met een ladder en een aantal juten zakken uit de bosjes tevoorschijn. Het lijkt bijna op een scène uit *Allo Allo*, waar meneer Leclerc altijd ergens tevoorschijn springt en dan even laat zien dat hij het is, en niet iemand anders. De opdracht wordt uitgelegd, maar hij had mijns inziens uitgelegd kunnen worden met een stukje

improv theater en dan had ik het nog niet gesnapt. De moeheid zit in elke vezel van mijn lijf. Ik ben klaar.

En dan, uit het niets, wordt het donker. Iemand trekt een juten zak over mijn hoofd en trekt het koord goed aan. Er borrelt iets uit de duisternis naar boven. Het is Simon en Garfunkel die zachtjes fluisteren: "Hello darkness my old friend..." Ik zie flitsen en fragmenten van een leven wat ik meende achter me gelaten te hebben. Ik voel en ruik het bloed van oude wonden, verhalen en foto's waarvan niemand anders weet dan ik. Ben ik nog in Tros-Ponts? Tijd en ruimte lijken heel ver weg, ik ben ergens anders. Ik voel een angst die niet met woorden te beschrijven valt. Het is alsof ik oog in oog sta met een tornado die in de voortuin van mijn huis mij nauwlettend in de gaten houdt. Hij staat daar stil, alsof bevroren in de tijd, zolang ik mij stil houd. Als ik zowaar al denk aan het opzoeken van een schuilplaats, dan maakt hij zijn move.

Ik hoor een stem boven het oorverdovende geluid van de tornado uitkomen: "Kom eens terug, waar ben je ergens?" De stem wordt luider. Ik verlaat de voortuin en wordt teruggeleid

naar de heuvels van Tros-Ponts. Ik maak oogcontact met iemand wiens hand mijn nek stevig vasthoudt: het is een van de oud-mariniers. "Waar was jij?" vraagt hij me op een veel zachtere manier dan ik had ingeschat. Zijn ogen stralen iets uit van veiligheid en warmte. "Terug in de tijd," fluister ik. Maar eigenlijk ben ik nooit weggeweest. Trauma is een landkaart van littekens, een verhaal dat zich herschrijft met elke ademteug. Die avond, als ik op de grond loop te rillen in mijn waardeloze slaapzak, besef ik: genezen is geen bestemming. Het is het dragen van de schaduw, het vinden van licht, in de wetenschap dat donkerte altijd terugkeert.

En soms, heel even, is dat genoeg.

Renier Smeets

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

+++++

Het geluid van de stilte
Een jaar leven in een voortrazende orkaan

door Trudy Vester

Het geluid van de stilte
Inez Weski
Uitgeverij LUX, Amsterdam – Antwerpen
3^e druk 2024
ISBN: 978 90 214 8989 6

Zeer indringend

‘Het geluid van de stilte’ is een zeer indringend boek, dat de lezer aan het denken zet. Kan dit werkelijk gebeuren in onze rechtsstaat? Ja, dat kan. En dat besef is een schokkende gedachte. Waar blijft het recht, de rechtvaardigheid en de humaniteit?

Natuurlijk hoor je in je werk als geestelijk verzorger gedetineerden klagen over wat er allemaal fout gaat in hun ogen en zie je dingen gebeuren. Maar ergens is er altijd nog de overtuiging dat je op ons rechtssysteem kunt vertrouwen. Dat men haar best doet voor eerlijkheid, waarheidsvinding en dat het uitgangspunt rechtvaardigheid is. Het

beangstigende relaas van Inez Weski laat zien dat de werkelijkheid vele malen weerbarstiger is.

Het boek leest als een onwaarschijnlijk verhaal, dat meer lijkt op een verhaal over een of andere buitenlandse gevangenis en gebeurtenissen in een ver land. Maar niet hier in Nederland. Alleen al daarom is het goed dit boek te lezen. Het laat een andere kant van onze samenleving en ons rechtssysteem zien die zeer zorgelijk is.

Inleiding

Weski wordt in april 2023 opgepakt en naar een onbekende plek vervoerd. Geen regulier Huis van Bewaring, maar een plek onder de grond,

geïsoleerd van de buitenwereld. Door haar consequent 'de bunker' genoemd. Met steeds wisselende bewakers, wat het menselijk contact bemoeilijkt, onduidelijkheid over het hoe en waarom en hoe lang en bovenal geen contact met de buitenwereld. Totaal afhankelijk van wie nu weer de deur opent of achter de intercom luistert. Als deze al werkt! Zij krijgt geen registratienummer en heeft geen idee wie de directeur is en onder welke directie zij valt. Daarnaast heeft ze een slechte gezondheid, is er getob met haar medicatie en krijgt ze niet het dieet dat ze nodig heeft, wat haar lichamelijke gesteldheid niet ten goede komt.

Kortom, ze is terecht gekomen in een situatie waarin ze volkomen afhankelijk is van een anonieme ander en zijn of haar goedgunstigheid. Het enige dat ze nog kan is besluiten te leven en te overleven. En dat doet ze dan ook.

Dat in deze onzekere situatie bij haar het gevoel ontstaat dat er misschien een hoop is dat ze het niet zal overleven, is, wanneer je alles leest, niet verwonderlijk.

Opgepakt

De inval op die vroege ochtend in april vindt plaats met een heel team met honden en een officier van justitie. Een gewoon gesprek was blijkbaar niet mogelijk. Haar huis wordt volledig overhoop gehaald en zij wordt afgevoerd in een busje naar onbekende bestemming. Ineens is zij verdachte en staat ze aan de andere kant. In beperkingen, geen contact, onzekerheid voor haar familie en wat er staat te gebeuren.

Beroepsgeheim

Weski is als advocaat gebonden aan haar beroepsgeheim en zij beroept zich op haar zwijgrecht, het verschoningsrecht. Dat is tegelijk het grote probleem: zij kan zich daardoor niet vrijpleiten. Het is mooi te zien hoe zij dit door alles heen vol houdt en niet overstag gaat,

ondanks de druk die keer op keer op haar gelegd wordt. Tegelijk is het droevig dat hier zo op aan gedrongen wordt. Deze vertrouwelijkheid is immers een fundamenteel recht, dat voortkomt uit de inrichting van een democratische rechtsstaat ter bescherming van een individu tegen de macht van de staat. Daar is het OM ook van op de hoogte. Dit beroepsgeheim zou door de staat juist gewaarborgd moeten worden in plaats van aangevallen.

Parallel

Hier zit voor geestelijk verzorgers een parallel met ons eigen werk. Want ook wij hebben ons ambtsgeheim. Dat is, net als voor advocaten, soms erg eenzaam en moeilijk. Wanneer daar verder niet aan getornd wordt, is het nog wel te doen, maar wat wanneer ons dit zou overkomen? Wanneer wij worden opgesloten zonder te weten hoe en wat? Met een voortdurende druk van politie en justitie om te vertellen wat je weet of gehoord hebt. En dan zijn wij ook nog eens niet, zoals Weski, juridisch onderlegd. 'Wat zou jij doen in zo'n situatie?' wordt daarop een erg interessante vraag.

Familiegeschiedenis

Het boek gaat, naast de detentieperiode, vooral over misbruik van macht en het ingaan tegen overheersing, moed en mededogen, zowel nu als in relatie tot de familiegeschiedenis van Weski.

Zij beschrijft, naast haar eigen situatie en andere misstanden die ze in haar werkzame leven gezien heeft, uitgebreid de geschiedenis van haar voorouders, die 'generaties lang' geconfronteerd werden met onrecht en leed.

Als een soort verklarende zoektocht waarom zij zelf zich zo inzet voor haar cliënten en blijft strijden voor recht en rechtvaardigheid. Haar hele familiegeschiedenis staat bol van voorouders die dit ook gedaan hebben. Zij inspireren haar op dit

levenspad en dit geeft haar, naast de gedachte aan haar naaste familieleden, kracht het vol te houden in deze moeilijke omstandigheden.

Vervolg

Na acht dagen in 'de bunker' wordt Weski overgeplaatst naar een leegstaande vleugel in de vrouwengevangenis te Nieuwersluis. Daar blijft zij tot haar in vrijheidstelling op 1 juni 2023. Haar

proces, dat nog moet komen, mag ze verder in vrijheid afwachten.

Thuisgekomen vindt ze de ravage, achtergelaten na het oppakken, kan ze niet meer werken en vanzelfsprekend niets zeggen. Zij kan enkel dit boek uitgeven met een beschrijving van de gebeurtenissen, haar eigen gedachten en een juridische onderbouwing tegen deze gang van zaken.

Trudy Vester
RK justitiepastor
Oostvaarderskliniek Almere
Pieter Baan Centrum

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■■

+++++

Volk van de ventweg – Reizigers in Drenthe,
Tentoonstelling in het Drents Museum van 16 maart t/m 14 september 2025

door Renilde van Wieringen

In deze tentoonstelling, als ook in het gelijknamige boek, wordt men meegenomen langs een aantal thema's die de geschiedenislijn volgt van reizigers in Drenthe door de jaren heen: Langs 's heren wegen, Wonen op wielen, Het woonwagengevoel.

Jan van Zijverden, Hilde Boelema,
Volk van de ventweg, Reizigers in Drenthe,
Waanders uitgeverij, 2025

Screenshot [Drentsmuseum.nl](https://www.drentsmuseum.nl)

Veel rondreizende mensen

Het onderwerp van de tentoonstelling kan het bezoek de ogen doen openen dat er veel mensen

rondreisden op de wegen van het Drentse land. Zeker toen er een uitgebreider en beter wegennet kwam. Er is aandacht voor allerlei groepen mensen die niet sedentair waren / zijn. Zo kende men door de loop van de Drentse geschiedenis de trekarbeiders die hoopten op werk in de landbouw of de turfstekerij. En de marskramers, die al trekkende hun producten probeerden te verkopen. Dan waren er ook de reizende ambachtslieden met hun eigen specialismen die eveneens een rondtrekkende groep vormden. Nog andere groepen worden genoemd, zoals kermislieden en mensen op woonschepen.

Al vanaf begin 15^e eeuw

Andere rondreizende mensen waar speciaal aandacht voor is, zijn Roma en Sinti. Naar

aanleiding van een woordenlijst opgesteld door Johan van Ewsum is vastgesteld kunnen worden dat Roma en Sinti al vanaf het begin van de 15e eeuw in Nederland aanwezig waren en dat zij 'met alle egards' werden ontvangen. (p.46)

Negatieve vooroordelen

Die houding veranderde toen er in de samenleving anders gedacht ging worden over landlopers en bedelaars. (p. 47)

In de loop van de tijd werd die veranderende houding negatiever en drastischer. Op die manier ontstond er een basis van allerlei negatieve vooroordelen, die in de loop van de tijd hardnekkig zijn geworden ten aanzien van mensen die een reizend bestaan leiden.

Tweede Wereldoorlog

Ten opzichte van de verschillende reizende groepen hebben met name Roma en Sinti onder al die negativiteit te lijden, met als meest schrijnend en traumatisch de deportatie naar de vernietigingskampen tijdens de Tweede

Wereldoorlog. Slechts een heel gering aantal heeft deze verschrikkingen overleefd. Voor dit afschuwelijke deel van de geschiedenis ten aanzien van Roma en Sinti is in de samenleving vervolgens niet direct aandacht. Velen hebben zelf moeilijke oorlogsjaren doorstaan met verlies van dierbaren, armoede, ziekte en hongersnood. En men probeert het land weer op te bouwen.

Reizigers vandaag

De tentoonstelling en het boek hebben ook aandacht voor de Drentse reizigers van heden ten dage.

Verder hebben studenten onder leiding van een meubelmaker een authentieke woonwagen gebouwd van gerecycled hout en herbruikbare materialen. Deze wagen reist door Drenthe gedurende de tentoonstellingstijd.

In het R.-k. corps van het justitiepastaat is er sinds een aantal jaar [speciale aandacht](#) voor Roma, Sinti en reizigers. Deze tentoonstelling (inclusief podcast) en het boek zijn van harte aanbevolen.

Dr. Renilde van Wieringen is pastoraal theoloog, werkzaam in het R.-k. justitiepastaat, beeldend kunstenaar en redactielid *Pastorale Verkenningen*.

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

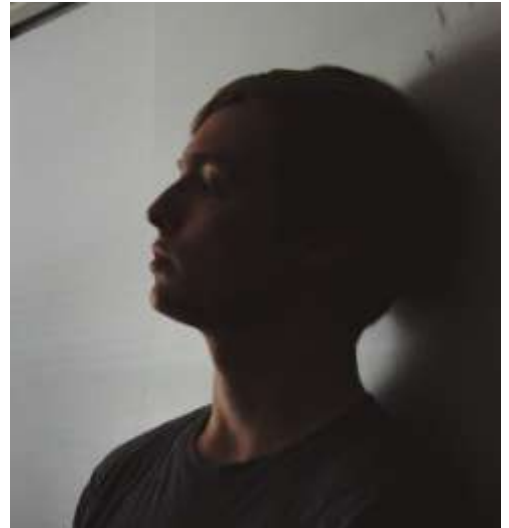
=====

+++++

Twee deelnemers vertellen over hun ervaring met de training 'Penitenciaire scherpste'

door Maartje Wildeman en Yasin Kocadağ

In juli 2024 volgde ik de tweedaagse training Penitenciaire scherpste in het opleidingscentrum van DJI in Nieuwegein. Een verplichte training voor geestelijk verzorgers van DGV. Toen ik de training volgde was ik zo'n tien maanden werkzaam als geestelijk verzorger in een PI.

+++++

Het delen van twijfel en vragen

Op het grote belang van penitenciaire scherpste was ik vanaf het eerste uur gewezen. Maar meer dan wat basale handvatten ten behoeve van je eigen veiligheid of het integer omgaan met privacy gevoelige informatie had ik niet gekregen. Die scherpste heb ik in die tien maanden ontwikkeld door bij de minste of geringste vraag die het reilen en zeilen binnen de PI en het wegwijs worden in de wereld van DJI bij me opriep, deze vraag ook daadwerkelijk te stellen. En open te zijn wanneer de twijfel toesloeg of ik ergens wel juist aan had gedaan of erop gewezen werd dat dit niet het geval was.

De eerste paar maanden voelde ik me, door juist zo open te staan voor wat penitenciaire scherpste inhoudt, allesbehalve scherp. Eerder onthand en onhandig en in alle eerlijkheid ook wel eens wat

verloren. Gelukkig bleek na een tijd dat het motto 'al doende leert men' ook opgaat voor een manier van werken waarin er van vanzelfsprekendheden juist zo min mogelijk sprake moet zijn. Je kunt leren je eigen te maken dat je continu alert bent op wat je doet en laat. Door dit niet alleen bij jezelf te toetsen, maar ook af te stemmen met collega's op de werkvloer en in de landelijke overlegorganen. Nogmaals, echt bij het minste of geringste. Mij helpt het delen van twijfel en vragen juist in het sterker en steviger in mijn schoenen staan als het gaat om het hebben en houden van de regie in penitenciair gevoelige situaties op mijn werk. Twijfels en vragen die zich vooraf ('doe ik hier goed aan') en achteraf ('heb ik hier goed aan gedaan') in situaties voordoen. Naarmate ik meer mijn draai vond op mijn werk

groeide ook de behoefte eens goed in de materie van de penitentiare scherppte te duiken, zowel in het mentale als fysieke aspect. Maar dan eens niet middenin en ten tijde van de praktijk, maar op een 'neutrale' plek, om zo de tijd en de afstand te hebben goed voor ogen te krijgen wat penitentiare scherppte inhoudt, wat het van je vraagt en niet in het minst ook wat het met je doet.

Ik zag de training dan ook geenszins als verplichte kost waar ik niet echt op zat te wachten, maar als welkome aanvulling op de reflectie op de reeds opgedane praktijk en de verantwoordelijkheid van ons werk voor DJI.

Verschillende vormen van weerbaarheid

De training waaraan acht geestelijk verzorgers van verschillende denominaties deelnamen, voorzag in die behoefte van reflectie. Het gebruik van een pieper werd in plaats van tussen de bedrijven door, goed uitgelegd. De zitplek ten opzichte van de gesprekspartner in een één op één gesprek. Het was fijn te merken dat de trainer zich terdege bewust was van de aparte positie van de geestelijke verzorgers binnen DJI.

“Vertrouwen uitstralen in een context waarin wantrouwen de dienst uitmaakt, daar is GV bij DJI op gebouwd”, zei hij.

Hij ging uitgebreid in op het vertrouwen van de geestelijk verzorger in zijn of haar eigen functioneren en regie.

We spraken over de verschillende vormen van onze eigen weerbaarheid: de motorische – de emotionele – de sociale en de mentale. We deden verdedigingsoefeningen, bootsten situaties na met een acteur, die samen met de trainer daarna met ons doornam wat we er van opgestoken hadden, maar vooral wat het ook met ons had gedaan. Dus niet alleen de waarneming 'wat zie je gebeuren' stond centraal, maar vooral ook die van 'wat gebeurt er bij jezelf'. Voor mij was dit wederom een bevestiging dat je hierin niet open genoeg kan zijn om je

weerbaarheid juist een sterkere schil te geven.

Praktische tips en adviezen

Uiteraard kwam het risicovolle van het werk ook volop aan bod. Wanneer de spanning oploopt, er sprake is van agressie.

We leerden het verschil zien tussen instrumentele en emotionele agressie en hoe daarop adequaat te reageren, te de-escaleren.

Hoe de juiste houding, toenadering en toon (de zogeheten paralinguïstische communicatie) al enorm verschil kan uitmaken. Door strijd te negeren, niet meegaan in het gedrag van de ander, maar wel contact proberen te maken. Door te laten merken dat je luistert, te stimuleren tot vertellen, te zorgen dat er betrokkenheid ontstaat. Door in plaats van 'ik vind', te zeggen 'ik wil'. Door de situatie te benoemen, uit te spreken wat je waarneemt en niet te snel in de modus te schieten van 'ik begrijp je, ik snap je gevoel'. Door het ongewenste gedrag én ook tegenovergestelde gewenste gedrag te benoemen en de keuze te geven. Zo gaf de trainer ons allerlei praktische tips en adviezen en vele leerzame inzichten.

Training als stevige basis

Bij alle deelnemers zag ik instemming over het nut van deze training. Penitentiare scherppte vraagt om training van penitentiare scherppte; om blijvende training. Die ontstaat al door op de werkvloer open het gesprek erover te voeren, zoals aangegeven. En door eens in de zoveel tijd uit die praktijk te stappen en aan de hand van professionele begeleiding er scherp naar te kijken en mee te oefenen.

Helaas zijn de mogelijkheden beperkt om dat op regelmatige basis te doen.

Collega-deelnemer Yasin Kocadağ verwoordde deze wens als volgt: de training heeft een stevige

basis gelegd, maar extra verdieping in crisiscommunicatie, manipulatieherkenning en emotioneel zelfmanagement zou mijn werk verder verfijnen.

Hoewel ik veel heb geleerd, merk ik dat er nog situaties zijn waarin ik graag extra ondersteuning en oefening zou willen. Een van die gebieden is omgaan met manipulatieve of hooggespannen situaties. Soms merk ik dat ik meer tijd nodig heb om in te schatten of iemand probeert mijn neutraliteit te testen, vooral in ingewikkelde groepsgesprekken of conflicten. Een training met meer casussen of rollenspellen over dit onderwerp zou mij helpen om sneller en effectiever te reageren.

Ook zou ik mij graag verder willen ontwikkelen

hoe ik balans houd tussen mijn persoonlijke betrokkenheid en professionele afstand. Er zijn momenten dat ik merk dat verhalen van gedetineerden me emotioneel raken. Een verdieping in hoe ik dit in de praktijk kan kanaliseren zonder mijn scherpheid of helderheid te verliezen, zou waardevol zijn. Daarnaast zou een verdieping in cultuursensitieve communicatie binnen de penitentiaire context een meerwaarde zijn. De diversiteit van de gedetineerden en hun religieuze of culturele achtergronden kan gesprekken soms extra complex maken. Een training die specifiek ingaat op hoe ik in zulke contexten kan handelen zonder onbewust spanning te creëren, zou mijn vaardigheden versterken.'

Maartje Wildeman
protestants geestelijk verzorger
Yasin Kocadağ
islamitisch geestelijk verzorger

[\(terug naar de inhoudsopgave\)](#)

■■■■

+++++